

ŽUMBERAK ET MARINDOL
CONTRIBUTIONS À L'ANTHROPOLOGIE DES SERBES EN CARNIOLE
PAR
D-r NIKO ŽUPANIĆ

ЖУМБЕРЧАНИ И МАРИНДОЛЦИ

ПРИЛОГ АНТРОПОЛОГИЈИ И ЕТНОГРАФИЈИ СРБА У КРАЊСКОЈ

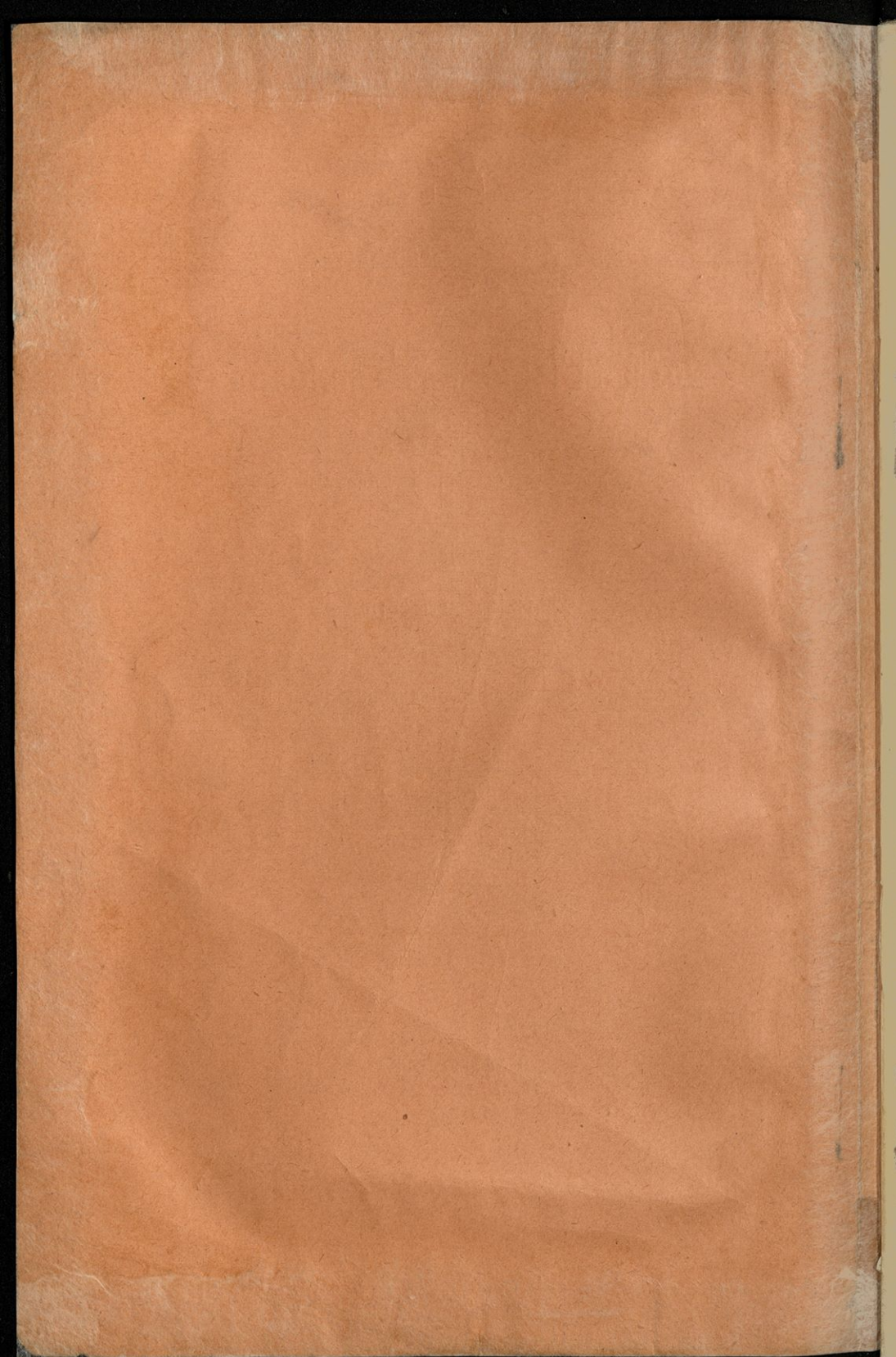
НАПИСАО
Д-р НИКО ЖУПАНИЋ

(СЕПАРАТНИ ОТИСАК ИЗ „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА 1912 г.“)

СА 14 ТАБЛИ

У БЕОГРАДУ
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1912.

40.
*Župani prijatelji Šteingurin
autor.*

ŽUMBERAK ET MARINDOL

CONTRIBUTIONS À L'ANTHROPOLOGIE DES SERBES EN CARNIOLE

PAR

D-r NIKO ŽUPANIĆ

ЖУМБЕРЧАНИ И МАРИНДОЛЦИ

ПРИЛОГ АНТРОПОЛОГИЈИ И ЕТНОГРАФИЈИ СРБА У КРАЊСКОЈ

НАПИСАО

Д-Р НИКО ЖУПАНИЋ

(СЕПАРАТНИ ОТИСАК ИЗ „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА 1912 г.“)

СА 14 ТАБЛИ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1912.

И 42697

№ 1376 / 1950

БЛАГОЈ УСПОМЕНИ
МОГА ПОКОЈНОГ ОЦА
МИКЕ ЖУПАНИЋА
У ГРИБЉАМА
У КРАЊСКОЈ
† 15. X. 1911.

ЖУМБЕРЧАНИ И МАРИНДОЛЦИ

ПРИЛОГ АНТРОПОЛОГИЈИ И ЕТНОГРАФИЈИ СРБА У КРАЊСКОЈ

Бавећи се лектиром антропогеографских проблема које је поставио Јован Цвијић за Балканско Полуострво, дошао је писац ове студије на мисао да напише монографију о Србима у Крањској и то, попут оних које су већ објављене у Етнографском Зборнику Српске Краљевске Академије у збирци „Насеља Српских Земаља“. За сада не можемо објавити пројектовано дело у целини, јер још нисмо пропутовали и проучили источни део Жумберка као ни погранични део Хрватске, који са југоистока окружује поменућу територију. Да би етнографска слика једне области била што потпунија и живља допринео би у неколико и опис оближњих области и њихових житеља. Овом ћемо приликом пружити само антрополошки опис крањских Срба.

Са гледишта етнолошког, а не културно-политичког, становништво Беле Крањске може се поделити на три етничка елемента, на Хрвате, Србе, и донекле Словенце у ужем смислу те речи (Карантанци). Главну масу становништва сачињавају Хрвати, који се у модерном националном погледу сматрају за Словенце са културним средиштем у Љубљани. Црквена и школска управа и саобраћај са Црном Крањском пословенила их је, и то у погледу националног осећања сасвим, док су у говору сачували хрватско обележје, особито у Црномељском срезу, између реке Купе и источне границе старе немачке насеобине Кочевара. Више словеначког показује говор среза метличког, између семичких падина, реке Купе и средњег и доњег тока реке Лахиње. Отприлике до половине 19. века и државна статистика назива становнике јужног дела Беле Крајине Хрватима. Али још и данас имају Хрвати и Срби у Белој Крајини толико етничке свежине и толико се разликују од црних Крањаца (тако названих по црном, варошком оделу, док је народна ношња у Белој Крајини бела), да просто драже радозналост етнолога. Још и данас зову сељаци из црне Крањске своје суседе на југу планине Горјанаца без разлике Хрватима. Али се међу овима налазе и Срби, који се одвајају својим нарочитим

обележјем у говору, обичајима и ношњи. У овој малој области има толико етнографског шаренила, да је човек готово на сваком кораку изненађен разноликошћу говора, народне психе и материјалне културе. Већ то указује на то, да данашњи становници Беле Крајине нису овде од вајкада настањени, наиме, од доба доласка Словена у Илирик и Панонију, јер би у томе случају етнографска слика Беле Крајине морала бити хомогенија и једноставнија, у толико више што је ова област малена и заклоњена, тако рећи, један залив Хрватске. Изгледа већ а priori да су саставни делови белокрањског становништва имали некада сваки своју засебну историју и постали под разним околностима. Културни појаси тако се односе према културним слојевима, да су први само површински рефлекс различитог постанка и културног развоја у прошлости. Данашњи Хрвати у Белој Крањској стоје у таквом етничком односу спрема становника Црне Крањске, а Срби пак спрема првих и других, да се и Србима и Хрватима мора тражити порекло изван Крањске.

И да нам није историја о пореклу крањских Срба ништа забележила могло би се априористички закључивати, да је у југоисточном делу Крањске било великих пертурбација у становништву, бурних догађаја и миграција народа. Данашње етнографско шаренило Беле Крањске може се сматрати као последица тих догађаја. Оно се односи спрема историјских факата као водени талог после олује.

Као што су некада у терциарно доба таласи Панонског Мора подрли са истока у црномањску и метличку котлину (Möttlinger Boden) и тамо се у заветрини смирили, тако су и у доба турске најезде потиснути Хрвати и Срби напустили своје старе постојбине, нашли заклон и мир у Белој Крајини, која лежи између средњег тока Купе, планине Горјанаца¹ и падине доњо-крањске висоравни. До била Горјанаца и Семичких планина и до источног одсека крањске висоравни допиру и зраци југословенске патријархалне културе која је још и данас у цвету на труп Балканског Полуострва, али која је у Белој Крајини, осим код Срба, на издисају. Југорском и Чермошњичком преседлином која води из доње-крањске (dolenjske) висоравни и долине реке Крке у Белу Крајину, кренуло продире средње европска алпијска култура чији су носиоци особито баварско племе и норички Словенци (Карантанци). Уплив венецијанско-талијанске културе не допире до Беле Крајине, већ се зауставља на Красу (Karstboden) и Илавској Долини. И ако данас има у становништву Беле Крајине рудимената који подсећају на додир с Талијанима, овај се није могао вршити

¹ Немачки назив Uskokengebirge = Ускочке планине, данас у народу не постоји, већ се редовно употребљује географско име Горјанци.

овде, већ у ранијој постојбини, по свој прилици тамо негде између реке Уне и Јадранског Мора.

Пре него што почнемо са описом физичких особина Срба у Крањској, сматрамо за потребно да се унеколико упознамо са њиховим географским положајем, статистиком, историјом, да би нам се бар у неколико представили и да би познали, где живе и одакле су пореклом. Опширнији приказ с научним апаратом као што рекосмо пружићемо другом приликом.

*

Од снажнога стабла српскога племена које засекоше дивљи Османлије полетише ивери далеко. Једни падоше и у војводину Крањску. Ту се они не изгубише већ очуваше своју животворну снагу до данашњег дана. Срби су се селили из своје подјармљене домовине највише у земље угарско-хрватске краљевине. Само је један мали део прешао преко средњег тока реке Купе која је била још у 13. веку граница „Теутоније“. Њихова нова средина другаче је упливисала на њих него ли староседеоци у Хрватској и Угарској.

Данас станују Срби на трима местима у Крањској: у Војанцима, Мариндолу и Жумберку. Све три насебине налазе се на тлу старе Беле Крајине. Ова област представља југоисточни део војводине Крањске, јужно од Семичке планине и Горјанаца (Св. Гера 1181 м.) и простире се на запад до језиковне границе немачких Кочевара (досељеници тириншко-франачког порекла из Немачке, у 14. веку). На исток се простире до р. Купе која овде твори границу између војводине Крањске и краљевине Хрватске. Ареал данашње Беле Крајине по свој прилици се поклапа са ареалом (351·92 км.²) црномањског политичког округа (*okrajno glavarstvo*). Ну, стара Белокрањска била је у позном средњем веку, као и за време насељења Срба у њој, много већа него што је данас, јер је њој припадала још и жумберачка и мариндолска територија. Установљењем хрватске војне границе и подизањем тврђаве Карловца дошле су ове од Срба насељене области Беле Крајине под непосредну власт карловачких генерала. Тако је крањским Србима све до укинућа Војничке Границе 1871. „судила сабља“, као што то они још и данас кажу. Укинућем Војничке Границе имао би припасти Жумберак и Мариндол по историјском и легитимистичком праву војводини Крањској аустријске Царевине. До тога пак није дошло, већ Мариндолом и Жумберком још и данас провизорно управља банска влада у Загребу, док се ово питање припадности дефинитивно не реши. Хрватски историчари споре право Крањске на поменути територије, ну Крањци и Аустријанци опет бране своје историјско право и то морамо признати убедљивим доказима и добрим успехом (*A. Koblar*, *Čegav je Žumberk?* *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, let.*

VIII. 135—140, 163—172, 211—219. Љубљана 1898. — *H. J. Bidermann*, Zur Ansiedlungs-und Verwaltungs-Geschichte der Krainer Uskokken im XVI. Jahrhunderte. Archiv für Haimatkunde I, 129—154. Љубљана 1882. — *A. Fournier*. Der Sichelburger Distrikt, N. F. Presse, №15571. Беч, 1907.). Да су становници Мариндола и Жумберка Словенци вероватно се Хрвати не би противили инкорпорацији тих двеју области са војводином Крањском¹, али Хрвати желе да се од њих политички не одвоји народ који је по језику и националном осећању исти као и становништво Троједне Краљевине. Народни вође у Жумберку, особито свештенство боји се да њихов народ у јачем додиру са Словенцима, нарочито службеним општењем, не изгуби своје садашње обележје. Карактеристична је појава за овај чудновати однос, када је песник Јован Храниловић поводом енергичнијег покретања питања о дефинитивној политичкој припадности Жумберка, ствар узео тако трагично да је испевао цео циклус дирљивих „Жумберачких елeгија“².

Сад кад знамо где се у Крањској налазе српске насеобине, проговоримо о свакој посебице и показати у каквом односу стоје међу собом.

Најмања је насеобина *Бојанци* (словеначки: Војансе), јер представља само једно село од 45 кућа са 220 становника. Припада општини адлешићској (2244 hect., 947 становника) која потпада под судски срез у Чрномљу. Бојанчани од вајкада спадају у политичком погледу под Љубљану и њихови општински одборници седе са својим католичким словеначким колегама споменуте адлешићске општине за истим столом. Бојанци се налазе на једној узвишеници између две крашке (карне) депресије (драге) и са свију страна опкољени су шумом, која их је некада штитила од Турака, но данас им је од штете јер им смета саобраћају са суседима. Нарочито између Бојанчана и Мариндолаца, који су најближа браћа по крви, језику и вери, простире се густа шума „Велико Буковје“ (До године 1904. својина баруна А. Arpfaltretn-a). Кроз њу ваља Бојанчанима два сата пешачити до Мариндолске цркве. Бојанчани исповедају српску православну веру, и у

¹ Као што је јасно доказано да је Жумберак, можда с незнатним изузетком на југоисточној страни за време доласка Срба у Крањску припадао овој круновини, исто тако треба признати да је Бела Крајина творила тамо негде до 13. века саставни део краљевине Хрватске. То не казују само индиције историјске природе, већ чине вероватним и географски и етнографски фактори. Изгледа да је Бела Крајина била отргнута од Хрватске највише провалом отмичарског Немачког Реда (*Ordo Teutonicus*) из утврђеног Мехова у област средњег тока Купе у 13. веку. Ну, историјско право Крањске на Жумберак не истичемо овде као да би га претпостављали природном праву основаном на вољи народа, већ га истичемо као интересантност. Са југословенског гледишта било би чак корисно по опстанак Словенаца кад би се све словеначке земље ујединиле под окриљем народног бана у Загребу.

² *Jovan Hranilović*, Žumberačke elegije. Križevac 1886.

хијерархиском погледу припадају задарској епископији. Пошто је Бојанчана одвише мало да би могли образовати сопствену парохију, за њихов духовни живот брину се пароси из Мариндола, који су потчињени патријархату у Срем. Карловцима. У 16. веку утицаји власт пећског патријарха допирала је чак у овај део слоненачке земље, насељен Србима. — У Бојанцима постоји само словеначка основна школа, а од катихете уче деца ћирилицу и добијају национално васпитање. Иако су Бојанчани и Мариндолци раздвојени у политичком и хијерархиском погледу ипак их сматрамо за заједничаре, јер су у животу тесно везани међу собом, нарочито женидбом и удајом.

Мариндолска територија простире се на левој обали Купе, спрам хрватског села Ладешиндраге, где се чувена Дунзинска цеста који води из Карловца у Реку, највише приближава поменутој реци. Ареал мариндолске територије износи 1674 јут. 528 □ h, са 330 становника, који живе у овим селима: Мариндол у ужем смислу (назван и Шобатовци или Шобатово Село) 169, Милић-Село 113, Пауновић-Село 48 душа. Овамо треба убрајати још и неке српске породице из оближњих села у Хрватској и Крањској, наиме две куће Чавића на брду Хлапнику (у Хрватској општини Рибник) и две куће Барјаковића у засеку Вукобратима у Жунићима (крањска општина Виница). У Милић-Селу налази се православна парохијална црква Св. Петра и парохијални дом; парох је обично један од Гомирских калуђера. У Шобатовом Селу налази се земаљска основна школа, с наставним језиком србо-хрватским. Испод ње дубоко шуми Купа, а на још вишем брегу с друге стране реке насељени су „Власи“ католици у селу Росопјанику, досељени овамо нешто пре Срба Мариндолаца. Мариндол је готово са свију страна окружен Крањцима (Словенцима), а од Хрватске, камо сада привремено политички припада дели их Купа. Далеко од очију власти и културних центара који би требало да се старају за културно унапређење овога занемареног народа, Мариндолци остављени сами себи испомажу се на тај начин што их је се готово половина иселила у Америку.

Мариндолци и Бојанчани броје по званичној статистици¹ од године 1900 укупно 550 душа и једини су од крањских Срба који су уз свој лепи стари јекавски говор, одело и обичаје сачували и своју православну веру. О православним празницима када игра коло и певају се народне песме код цркве Св. Јована у Бојанцима, долази овамо словеначка интелигенција из најближег града Чрно-

¹ За Бојанце узео сам податке из дела: „*Gemeindelexicon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dez. 1900.* VI. Беч 1905. За Мариндол и Жумберак пак из дела: *Političko i sudbeno razdieljenje i repertorij prebivališta Kraljevina Hrvatske i Slavonija po stanju od 1. travnja 1903.* Zagreb 1903. — *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900.* (izdao Kr. Zemaljski statistički ured. u Zagrebu). Zagreb 1902.

мља и паланчице Вивице (родног места чувеног словеначког лиричара О. Жупанчића), да се нагледа овога егзотичног света с балканског ориента. — Мариндолци и Бојанчани у верском погледу од вајкада припадају под манастир Св. Василија у Гомирју, недалеко од Огулина, а год. 1700 помињу се и жумберачке парохије као подчињене овом манастиру. Од српских насеобина у горњој Хрватској биле су удружене у црквеном погледу још и села Поникве, Равна Гора, Српске Моравице, Јасенак, Тук, Мркопље и Дрежница. Од крањских Срба Мариндолци живе најсиромашније, јер за време Војне Границе пољска привреда била је занемарена, што им се и данас свети; за трговину пак немају ни искуства ни капитала. Сасвим је друкчије са Бојанчанима, који су били у своје време кириције и товарили највише жито, из Карловца за Кочевје, а данас купују стоку по Хрватској и Белој Крајини и препродају је у Црној Крајини и чак у Трету. Знатан је и културни утицај дошљака из Америке.

Напослетку хоћемо да се упознамо са трећом и највећом насеобином Срба у Крањској, са *Жумберком*. Ова територија заузима део од једне 500—700 високе површи на јужној падини планине Горјанаца (*Uskokengebirge* у немачким картама) која се може пратити од речице Брегане даље на југ према Клеку и потоку Стурлови (притока Коране северно од Тржца), и коју просеца река Купа. Ова површ је у главном састављена од кретацејског кречњака и носи на југу особито обележје мрежастог краса (карста). Пластика ове површи је изражена брдима и брежуљцима, карсним улегнућима, понорницама, понорима, и местимичним долинским проширењима реке Купе, која твори и мале епигеније. Ова висораван нема свог нарочитог имена, ну могли би је назвати *Брајачком површи* по Брајцима¹ који су најплеменитије и најзанимљивије становништво на њој. Жумберачки се терен пружа² на исток од цесте која води од Метлике преко Југорја у Ново Место, у дужини од 32 км. и ширини од 12 км. тако да пред погледом Жумберчана Бојанци и Мариндол леже према југу дубоко у белокрањској котлини; од Шобатовог Села до најближе тачке у Жумберку (Брашљевица) има око 20 км. Жумберак је везан за јужну падину Горјанаца која се у правцу према југу спушта постепено и с више подова. У Жумберку извиру две речице Купчина и Сушица. Ова лети пресуши, а у јесен и у пролеће с хуком продире својим дубоко усеченим коритом, правећи мале слапове и брзаке. Пошто су насеља на приличној висини, негде до 800 м., то је ваздух оштар и свеж, те су ваљда и због тога жумберачки горштакци

¹ Брајци станују јужно и југозападно од Озља, по римокатоличким жунама Камање, Жакање, Рибник, Нови Град, Босиљево. Могуће је да се то име очувало од античког доба и да потиче од илирског народа *Врејкои* (*Breuci*).

² Ваздушна линија.

много живахнији од словеначких млаких сељака у метличкој котлини где често полеже тешка магла. — Северни део Жумберка погодан је за сточарство, јер има пространих горских ливада, а у јужном, према Сухору, Радовици и Метлици успевају виногради; баве се и пољопривредом, али ова није рентабилна услед неравног, каменитог терена и оштрије климе, а и сами становници показују мању склоност овој грани привреде. Док је постојала Војна Граница са привилегијама, које су доносиле извесне дохотке, док се живело више примитивно и патријархално, док се је народно одело израђивало на дому, могли су се Жумберчани како тако скрасити на насељеном тлу; данас пак они траже средстава за живот изван своје уже домовине. Као што је некада Грке сиромаштво, неплодност и пренасељеност натеривала у далеку туђину, те су тако они постајали предузимљиви трговци, искуснији и просвећенији људи, тако су и морали Жумберчани — *si parca fas est componere magnis* — у свет где су стекли материјалних средстава и културе. Отуда има данас у кршном Жумберку, где су пре била бедна и примитивна села, лепших зграда, више удобности и уљубљености по у равном пољу између Метлике и Чрномеља. Белокрањски сељак насељен у плодној равници сав је заузет земљорадњом, не осећа потребе да напусти домовину, остаје до века тако рећи привезан за родну груду и конзервативан у мишљењу и осећању. Зато је и разумљиво што је мали Жумберак могао дати релативно већи број људи од имена (Гвоздановић, Гарапић, Т. Смичиклас, Јован Храниловић итд.). — Жумберачка територија захвата по своме ареалу 40.598 јут. 1781 □ h и броји 11.842 душе. У погледу управе ова је територија подељена на две општине, наиме, Сошице (18370 ј. 621 □ h, 6549 становника) и Каље (Калови шток.) са 22.828 ј. 1160 □ h и 5293 становника. Обе општине спадају под управни котар (Verwaltungsbezirk) Јаску или Јастребарско у загребачкој жупанији. У време Војне Границе сачињавала је општина Каље XII а општина Сошице XI. чету (компанију) слуњске регименте код које су служили и Мариндолци. Ако Жумберчане поделимо у погледу вероисповеди, Римокатолика има 4691 душа (у општ. Сошице 2202, у општ. Каље 2489), док међутим целогупни број Грко-католика (унијата) износи 7151 душа¹. Уни-

¹ »Грко-католички« Срби (унијати) станују и изван жумберачке територије у оближњим селима Крањске и Хрватске: Драшичи (6 особа), Грабровец (10), Метлика (15), Бојања Вас (1), Волдраж (3), Крашњи Врх (10), Радоме (4), Радовица (6), Свршак (3), Малине (14), Дуле (39), Храст (67), Југорје (46), Села код Југорја (16), Шкемљеvec (72). Чудновата је примедба службене аустријске статистике која налази да у метличком судском срезу има 302 припадника грчко-католичке вероисповеди, а одмах затим бележи да има свега 9 особа са »србо-хрватским« саобраћајним језиком (Umgangssprache). У Хрватској пак има Срба Унијата у општинама: Крашић (123), Св. Јана (54) и Јастребарско (8); свега 185. Према томе има Срба Унијата: у Жумберку 7136, у оближњим селима Крањске и Хрватске 487, дакле укупно 7623 душе.

јатски владика који има баш овде највише својих верних, не станује у њиховој средини него далеко у Крижевцу у Хрватској. Као што смо већ поменули жумберачки Срби напустили су православље и примили унију, и то дефинитивно врло позно, тек око половине 18 века. Још године 1750 тражио је горњо-карловачки владика Данило Јакшић од бечке владе, да се Жумберак врати под његову власт, јер је овај умни и проницљиви црквени достојанственик умео да процени велики замашај таквога успеха, наиме, са пропашћу унијатства у Жумберку изгубило би оно најважнији ослонац у Хрватској.

Белокрашки селаци називају у верском погледу и православне и унијатске Србе „Староверцима“ и не праве никакве разлике између њих. По језику су Мариндолци, Бојанчани и Жумберачки унијати, који сачињавају већину у жумберачког становништва, *штоковаци-јекавци*. У средини Жумберка (парохије Каље, Оштрц, Жумберак) живе и икавци (чакавци, кајкавци и штокавци). У селима где станују унијати заједно са римокатолицима, као у Сошицама, Рештовом, Церници, Новиј Селима, говоре и једни и други јекавски. Од важности је приметити да према дијактолошкој анализи П. Скока¹ ни штокавци-јекавци, ни римокатолички икавци не показују јединство у погледу акцента. Изгледа дакле да и једни и други представљају етнички конгломерат који је постао у доба турске најезде путем миграција.

Као што Жумберак чини једно политичко острво између Хрвата и Словенаца, тако и чакавци у самом Жумберку чине једно секундарно језиковно острво, у штокавско-јекавској већини. Ту занимљиву појаву могуће је објаснити путем дубље етнолошке анализе у свима правцима, као и проучавањем писаних историјских извора. Значајна је паралела између штокаваца и чакаваца коју је извео Радослав Лопашећ² у једној својој историјској расправи, јер потиче из доба од пре тридесет година када су етнографске прилике биле првобитније, те и разлике више падале у очи: „Риека Купчина не дијели само подгорје жумберачко, већ она имаде и у етнографском обзиру своју важност. Уз корито њено у долини купчинској од Костањевца према Оштерцу и граду Жумберачком станују на окупу стари католички Жумберчани; једна грана тих старосједилаца распростра се од ливе обале Купчине по горовитих приедјелих разштркано и помјешано са Ускоци прама Каловим и Мрзлом пољу; дочим напрама сјеверозападној страни допиру католици уз поток шушички све до Сошица. Такођер и Ускоке дијели Купчина у два посебна племена, који имају и више обзира свој осебан тип и карактер. — Католички Жумберчанин средњег је етаса,

¹ P. Skok, Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg). Archiv für slavische Philologie, Bd. XXXII, стр. 363—383). Берлин 1911.

² Radoslav Lopašić, Žumberak. (Vienac XII, стр. 638, 655). Zagreb 1880.

сухољаст, бјелопутан, дугољаста лица и плавокос. Од њега је нешто вишији али као горштак тјелесно и једрији Ускок, разликујући се од католичкога Жумберчанина понајвише и црном косом и са два красна и живахна ока. Католички су Жумберчани још и данас и обликом језика и нагласом чакавци. Чакавштина изгубила се код њих и прешлаа у штокавштину само код појединих обитељи, које су помјешане са Ускоци, али и ту се они лако распознавају по нагласку. У њих неима јуначких пјесама, те пјевају само женске попјевке, а да су Чакавци од старине у Жумберку, доказује њихова истовјетност у стасу, образу, одјелу и прилично и нарјечјем с оближњим провинцијалци у Прибићу и Прекрижју (такођер Чакавци), који се не служе у говору никаквим италијанским ријечма, каквих имаде по доста код истих Ускока жумберачких особито у техничких терминих попут барил, мазана, акопрем се жумберачки Ускоци доселише из предјела удаљених од мора. — Унијатски је пако Ускок штокавац најрадикалније јекавштине. Пјева јуначке пјесме, што му их дједови донесоше из некадашњег завичаја, и које им вила на јуначких њихових војнах казивала о Краљевићу Марку, Страхинићу Бану, Ивану Сењанину и о других народних витезових. Особито чувају жене старе обичаје сву снагу језика, кој дивно говоре. Том ће бити разлог, што су жене вазда код куће и чувају старину, дочим мужкарци и као војаци и као људи иначе послени свиетом ходају и друге језике и наријечја чују и уче. Међу самими Штокавци позна се по том, како их Купчина дијели, нека разлика, тако у говору, пошњи и занимању. По свој прилици да су Ускоци на сјеверо-источној страни прама Самобору и Сави старији досељеници, они говоре више јужним и приморским нарјечјем те раде старији нагласак н. пр. јеси ли доша. Ови су људи мање окретни и сиромашнији, баве се понајвише сточарством а зову их и жумберски маслари, јер су у пријашње доба доста масла производјали и продавали у Крањској и у Брежце (Rann). Насупрот тому може се тврдити, да су се Ускоци настањени западно и јужно до Метлике кашније населили. Ови говоре штокавски на начин босански „што си дошо, прошо, а зову је фужинари, по чем би се могло судити, да су се у својој старој постојбини рударством бавили. Свакако су фужинари спретнији од маслара, више прометни и напреднији у господарству, бавећи се понешто и малом трговином (баратиом) по свиету, чиме се занимају након г. 1848, од како је трговина сољу и духаном а и криомчарством разном робом из Хрватске у Крањску престало“.

У своје време тврдили смо да се српско племе разликује од хрватског, и да се оба узета као *етнолошке* јединице, ма да чине једну *исту нацију*, разликујуи у погледу физичком и у погледу душевне и материјалне културе, као и у погледу језика. Како се то лепо огледа већ на маломе жумберачком територијуму, и нехотице је показао један одлични

хрватски писац, Радосав Лопашић. Са једног вишег гледишта не бисмо запазили те разлике између ова два племена, јер најзад сви су Југословени толико сродни међу собом по језику да их можемо сматрати као једну језиковну заједницу. Тек ако потражимо међу југословенским племенима ситније, финије и детаљније разлике, онда се може зацртати ентолошка разлика¹ и између Срба и Хрвата. У Жумберку где су Чакавци (Хрвати) и Штокавци (Срби) насељени као на једном острву и били са свију страна изложени јаким утицајима туђе околине, ова разлика није исчезла, и штавише остала је свежа. Зато кад говоримо о Србима у Крањској немамо на уму жумберачке Чакавце, који су уз то и римокатоличке вере, већ само штокавце, грко-католичке и православне.

Бадићемо још један поглед на психолошке разлике између бело-крањских Словенаца (пореком Хрвата) и међу њима насељених Срба. Ма колико да смо истицали способност и окретност у животној борби Срба Жумберчана, не мислимо да је просечна култура бело-крањских Словенаца мађа. Хтели смо само констатовати колико су на Жумберчане за последњих тридесет година деловали утицаји варошке културе и могућност да Жумбарчани за кратко време престигну у кул-

¹ *Нико Жулић*, Систем историјске антропологије Балканских народа, 73. Београд 1909. — С нашим тврђењем да постоји и физичка разлика између Срба и Хрвата нису се могли сложити: *А. Нидерле* (обозреније современаг славянства; енциклопедия славянской филологии выпуск 2. стр. 125. Санктпетербург 1909); *Б. Јовановић* („О прошлости Босне и Херцеговине“, I, 127, Београд 1909), и *Ј. Радонић* („Летопис Матице Српске“, г. LXXXVI, књ. 263. стр. 76. Нови Сад 1910). Овом ћемо приликом наше тврђење поткрепити бројевима који предизно и јасно говоре. Наиме, *А. Weisbach* у своме делу *Die Serbokroaten Kroatiens und Slavoniens* (Mitteil. d. antr. Ges. Bd. XXXV, Веч 1905.) констатује следеће проценте комплексције Срба и Хрвата: плава коса заступљена је у Хрвата са 31,0% у Срба 17,80%; смеђа (braun) у Хрвата са 38,40%, у Срба 480%; црна у Хрвата са 7,10% у Срба са 13,50%. Модра боја очне дужице заступљена је код Хрвата са 26,5 у Срба за 18,20%; смеђа у Хрвата са 32,40%, у Срба са 44,40%; црна у Хрвата са 0,90%, у Срба са 20%. И боја коже показује у Срба више тамних тонова него ли у Хрвата, тако бела кожа заступљена је код Хрвата са 55,10%, код Срба са 28,20%; мрка код Хрвата са 4,80% код Срба са 9,80%; светли компл. тип код Хрватаса 24,40% код Срба са 11,40%; тамни код Хрвата са 23,30%, у Срба са 37,10%. Даље, код Хрвата је двоструко више долихондних љубања 60%, него ли код Срба (30%). Светли су тонови комплексције дакле за трећину, па и половину више заступљени код Хрвата него код Срба. Већ ове физичке разлике јасно указују на то да Срби и Хрвати нису исто племе (Stamm), и ако данас творе исту нацију у *културно политичком погледу*. Из тога се види да Срби и Хрвати не живе у Хрватској од вајкада заједно, већ да су се Срби накнадно доселили. Наведене разлике биле би уочљивије да није Weisbach под именом Хрвата проучавао и многе Србе римокатолике и грчкокатолике вере. Овако приметне разлике не показује само наш народ између Тимока, Сутле и Куше већ готово све веће европске нације. Разлике између Ломбардеса и Венецијанаца с једне и Сицилијанаца и Наполитанаца с друге стране веће су него ли између Хрвата и Срба, али то им не смета да буду синови једне талијанске нације

тури белокрањске сељаке. Белокрањски сељак показује извесну мекост и углађеност, заузет је својим домаћинством и својом унутарњошћу, побожношћу, душеван је до *лиричности*. Жумберчанинова је природа више *епична*, поглед му је управљен изван домовине, у свет, он не мирује, гони га експазивна сила у туђину, он стреми тамо за материјалним благом и лепшим земљама од своје. Поглед је једног Жумберчанина бистар и оштар, реч отсећна, говор гласан („*bučijo kot Vlahi*“); он не познаје сентименталност, није скрупулозан. Зато се Жумберчани и шире на рачун суседа Словенаца и Хрвата, откупљују њихове земље и куће, по њиховим су седима гостионичари и итровци. У Метлици, Карловцу и Загребу купују они имања и препродају их. Има Жумберчана главних трговаца у самој Љубљани, где чак у општинском већу седи један кмет Жумберчанин!

Југословени између Тимока, Сутле, Купе и Јадрарског мора уједињени су национално истим књижевним језиком, који се зове „српским или хрватским“, „србохрватским“, „српским“, „хрватским“ а некада и илирским. Они представљају једну велику *културно-политичку* организацију, која је постала под утицајем велике народне идсе у доба југословенског Ренесанса у првој половини 19. века. Међутим и ако је овај народ уједињен поменутих најјачим националним обележјем, ипак је етнологу дозвољено да у тој заједници налази више сродних племена, каквих има н. пр. у великом немачком народу (Баварци, Франци, Швабе, Тиринжани, Саси, Доњи Немци — *Plattdeutsche* и т. д.). Самосу југословенска племена много ближа и сроднија од немачких или талијанских. Ако аналишемо наш народ по његовим домаћим особинама, по томе како живи и говори на селу, онда можемо констатовати ове саставне делове: Норичке и пононске Словенце, Хрвате, Србе и Шопо-Македонце. Док су први и последњи само делом саставни део србо-хрватске нације, њени су главни носиоци српско и хрватско племе. На тај начин треба разликовати тако рећи двојне Србе¹, двојне Хрвате, двојне Словенце, наиме, у ужем, *етнолошком* и у ширем, *културно политичком* или *националном* смислу. Тако би од прилике ужем изразу Србин, Хрват, у Немачкој одговарали изрази Баварац, Сас, Франк, док међутим име

¹ Постоји и трећи појам „Срби“ и „Хрвати“ - *верско политичке природе*. Он значи поделу нашега, истим књижевним језиком уједињеног народа, у два табора, управо у две велике политичке странке: православну и католичку. Ове две странке, пишу заједничким књижевним језиком свака својом азбуком: православна ћирилицом, католичка латиницом. При оваквој подели и део српског племена улази у обим верско политичког појма Хрват, наиме штокавци римо католичке и грко-католичке вере. Оваква подела нашега српско-хрватског народа неприродна је и нема подлоге ни у каквом етнолошком разлогу, те и сви покушаји у томе смислу почивају на лажној основи. Зато што је неприродна, ова верско-политичка подела и губи свој значај све више и више, јер благодарећи напретку културе и широки слојеви народа долазе до уверења да се домовина протеже докле год допире матерњи језик.

Србин = Хрват = Србо-хрват у културно-политичком смислу спада у исту категорију као име Немап (Deutsche).

Ми смо већ показали да и словеначка нација није хомогена, већ је у етнолошком смислу састављена од норичких Словенаца или Карантанаца и пононских Словенаца, белокрањских Хрвата па можда и Срба¹. Сви се ови осећају у националном погледу Словенцима и сматрају Љубљану за свој културни центар. То најбоље доказује да би сви Југословени могли постати једна културна заједница са једним књижевним језиком. Како Жумберчани осећају у националном погледу о томе смо већ говорили једном приликом²; у етнолошком пак погледу они по нама припадају српском племену, које у главном идентификујемо са Штокавцима и одвајамо га од хрватског племена, које у главном образују они који говоре чакавски као и Кајкавци са особинама чакавског дијалекта. Хрватско племе било је до турске инвазије веће но данас и простирало се од Купе до слива Саве, где је било и његово тежиште, али у доба турске инвазије изгубило је врло много терена, који су заузели Срби.

Као што смо већ казали белокрањски Словенци називају Жумберчане, Мариндолце, Бојанчане Староверцима кад хоће да кажу које су вере, а кад имају на уму њихову народност особито њихов говор онда их зову Власима (Vlahi). Овако називање од стране Словенаца пак нема ничега увредљивог, какав је случај где где по Хрватској, где политички демагози своју браћу православне вере називају Власима у подручљивом смислу. И сами постарији Жумберчани и Мариндолци за разлику од својих суседа називају се тим именом. Белокрањцац који већ код куће долази у додир са свима југославенским племенима осим са Бугарима, имао је прилике да уочи оне племенске разлике. Тако он коме је непознато име Србин, разликује Влахе (тј. Србе) од Хрвата и назива влашким говором све што говори штокавски. Чак суседи Белокрањаца са десне стране Купе, наиме хрватски Брајци кажу своме свештенику да говори влашки, кад проповеда у цркви књижевним језиком, и то особито ако је свештеник католик Граничар и није научио књижевни језик из граматике и књига већ од мајке. Наравно има већ у Белој Крајини и суседној Хрватској и просвећенијих сељака који су сазнали у школи и иначе за изразе Србин и Хрват у данашњем културно политичком смислу, али за етнолошко испитавање има вредност само традиција која је без сваке спекула-

¹ Званична аустријска статистика од 31. XII. 1900. године има језик Бојанчана као и Унијата у метликом судском срезу забележен као словеначки. (Gemeindelexikon der im Königreiche vertretenen Königreiche und Länder, VI, Беч, 1905, стр. 166, 168, 170).

² Извештај о антрополошком и археолошком проучавања Срба у Крањској, стр. 9. (Годишњак Српске Краљевске Академије XXII) Београд 1909,

тивне подлоге. Тако изгледа да су Крањске Србе њихови суседи од вајкада називали Власима. О томе има спомена у историским изворима. Или су били по своме социјалном положају и занимању још пре Турака „Власи“ или су их после пада српских и хрватских земаља под Турке, Турци почели називати Власима као хришћанску рају на им је то име остало и у новој домовини.

Јован Вајхарт Валвазор описујући у 17. веку у своме чувеном делу „Die G. H. R. E. des Herzogthums Crain“¹ земљу и народ у Белој Крајини тачно разликује Србе од Хрвата у погледу на језик, карактер и ношњу тамошњих Срба и одваја их од Словенаца. Њему су ове разлике толико падале у очи да је у VI. књизи (сар. 4, стр. 292—299) „Влахе“ или „Ускоке“ третирао посебно у засебној глави: „Von den Sitten | Gebräuchen, Wohnungen und Sprache der Uskoken (oder Walachen) in Mittel-Crain | als im dritten Theil des Landes“, а Хрвате опет у засебној глави (VI, 6, 302): „Von der Sprache und Sitten | der Krabaten | in Crain“. Ми немамо намеру да износимо овде све што је писао Валвазор о „Власима“ у Крањској, већ ћемо навести само од њега састављени садржај дотичног места: Warum man die Crainerische Walachen Uskoken nennt: Der Uskoken Wohnungen, Sie tragen grossen Lust zum Soldaten Wesen. Ihre Nahr- und Panthie-rung. Seynd geneigt zum Stehlen, Lieben das Fressen und Sauffen. Geben gute Käufer. Nehmen oft ihre Bräute mit Gewalt hinweg e. c. Валвазор је морао имати необично развијен посматралачки дар кад је могао као немачки племић запазити разлике чак између тако сродних племена каква су Словенци, Хрвати и Срби. Он каже за белокрањске Влахе да је њихов језик у неколико различит од хрватског, од словеначког („Crainerische Sprache“) пак још нешто више.²

Занимљиво је Валвазорово тумачење значења и постатка имена Влах. Он разликује језик романских Влаха (halblateinische Sprache) од језика крањских Влаха, који му говоре као Морлаци. Цела пак Влашка у Турској, каже Валвазор, говори као и крањски ускоци и Власи. Некада су, наставља он, Словени после заузећа Илирика називали потчињене и заробљене Римљане Власима и пре тако славно римско име добило је презриви значај, тако да је на послетку име Влах обично значило потчињеног човека, роба; па и своје саплеменике ниског порекла, као пастире и сељаке, називали су Власима.³ Тако је овај

¹ Johann Weichard Walvazor, Die G. H. R. E. des Herzogthums Crain. Љубљана 1689.

² Idem op. c. VI, 4, 296: „Dieses Volk redet Walachisch: welche Sprache | von der Krabatischen | in etwas | von der Crainerischen aber noch was mehr unterschieden ist“.

³ Idem, op. c, 297: „Wlah aber ober Wlach, und Wlach, bedeutete zuerst den Slavisch (oder Slavonierern) soviel | als einen Knecht. Denn nachdem die Slaven das ganze Syrien eingenommen | und die | darin wohnte | Römer in Dienstbarkeit gestekt; ward der | vorher so berühmte | Römische Nam | bey en Slaven | ganz verächtlich | und begunte der Nam | Wlah, einen Dienstbaren | und slavischen Menschen | zu bezeichnen. Welche Bedeutung hernach auch, auf die schlechte und geringste Leute der Slavonier selbst | als auf Hirten | Bauern | und dergleichen | sich erstreckte“.

краљски племић већ давно имао прилично јасан појам о значењу и постанку етничког појма Влах, јер се и резултат модерне историјске науке не удаљава много од његовог тумачења.

Валвазор донета нигде изрично не каже да су белокрањски Власи Срби, али на овакво њихово порекло указују пасуси који говоре о њиховој првобитној постојбини. Он наиме пише о крањским Власима да су пре 140 година пребегли из Турске у Крањску.¹ На другом опет месту пише о Влашкој под Турцима (in der Türkei liegender Wallacheu) у којој се налази и „Rascia“ и „Bosnia“, а у тој Турској Влашкој говоре становници језик крањских Ускока или Влаха.² Тако је већ по Валвазору документовано порекло крањских Влаха који нису ништа друго до мали део великог српског племена.

У новије време појавило се више ваљаних радова³ о томе како се у Хрватској односи име Влах према имену Србин у етнолошком погледу. Особито је В. Берџи економски и прегледно средио податке о етнолошком значењу појма Влах у Горњој Хрватској и у Крањској од 16. века на овамо.⁴ По његовом мишљењу име „Vallachi“ које се за речено доба спомиње у споменицима, односи се на Србе православне вере, на поунијађене Србе, као и на католике дошњаке штокавског говора; сви су се ови доселили у Хрватску са истока и југоистока. Према овој идентификацији етничких појмова можемо у толико пре називати Србима жумберачке унијате, Мариндолце и Бојанчане које Валвазор обично назива Власима или Ускоцима. Напоследку има и историјских извора у којима се Жумберчани директно називају Срби или Рашани. Тако нпр. цар Фердинанд у једној повељи од 5. септембра 1538 године, која се највероватније односи на Жумберчане, говори на више места о српским или рашким капетанима или војводама, а о досељеном народу као о Србима или Рашанима.⁵ Има још две листине

¹ Валвазор је писао ове редове г. 1686. и према томе требало би да долазак Срба у Крањску пада око г. 1546.; то пак није сасвим тачно, као што ћемо из следећег видети. Ну Валвазор није имао ни намеру да утврди годину доласка првих Срба, већ је хтео само одприлике да је назначи: „Ser ungefähr hundert und etlich vierzig Jahren, als sich die Türckische Wallachen aus der Türckey Geflüchtet haben sie zu den Grainischen Landen ihre Zuflucht genommen. J. W. Walvasser, op. c. VI. 4, 296).

² J. W. Walvasser, op. c. VI, 4, 296, 297.

³ Љуб. Ковачевић, Срби у Хрватској. Београд 1909. — В. Берџи, О српском имену по западнијем крајевима нашега народа. Београд 1900. — Алекса Ивић, Сеоба Срба у Хрватску и Славонију. Ср. Карловци 1909.

⁴ В. Берџи, О српском имену по западнијем крајевима нашега народа. (Дело XVI, књ. 61., стр. 63). Београд, 1911.

⁵ Ferdinandus diuina fauente clementia Romanorum rex semper augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae etc. rex etc. Recognoscimus et notum facimus tenore presentium, quibus expedit uniuersis, cum nobilis nobis dilectus Nikolaus Jurissisch, baro in Guns, generalis capitaneus noster, nobis

из године 1538 из којих се јасно види да су Жумберчани српског порекла. Барон Никола Јуришић јавља 22 октобра цару Фердинанду да се је бан Петар Кеглевић вратио са похода у Турску и довео собом велики број Срба са женама, децом и стоком.¹ У писму² од 6 новембра упућеном истом бану, спомиње цар Фердинанд исте Србе који су били из Босне ускочили и населили се у Жумберку и назива њихове поглавице „капетане и војводе Рашане или Србе и Влахе, које зоје зову vulgo и Српским“. И доцније када је унија била захватила корена међу Србима у Жумберку и Вараждинској крајини и кад је почео рад на народном отуђивању, помиње папа Павло V Симеуна Вратању као епископа католичких Рашана (Срба),³ грчког обреда у Угарској, Славонији, Хрватској и на крајњој граници Крањске, и народ назива „милих му рашким (=српским) синовима.“⁴

Од оних који су пре нас заступали овакво мишљење о пореклу Бојанчана, Мариндолаца и Жумберчана, поменућемо само *Ј. П. Шафарика*⁵ и словеначког писца *Јанеза Трдину*.⁶ Овај последњи распо-

significauerit, esse nonnullos capitaneos et vojvodas Seruianos seu Rascianos, qui una cum hominibus et personis sub vojvodatibus suis existentibus ad seruitia nostra uenire, in eisdem ac devotione fideque erga nos inconcussa perpetuo manere et perseverare decreverint: quod nos idcirco uolentes eosdem vojvodas et capitaneos Serui-anorum seu Rascianorum eorumque homines et personas seu adhaerentes praeditos aliquo regiae benevolentiae et liberalitatis uberrime munere prosequi eisdemque pro sua erga nos remque publicam christianam pio animo et instituto, ut illum eo diligentius re ipsa comprobare studeant, infra scriptum priuilegium, exemptionem perogativam atque libertatem promitteudam, dandam, donandam et concedendam duximus, prou damus, donamus concedimus, elargimur atque promittimus presentium per tenorem.... (R. Lopašić, Spomenici Hrvatske Krajine. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Edidit academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Vol. XV. Загреб 1884).

¹ „und die Sirfen, welcher ain grosse antzall ist, mit iren weib, khindt und viech, heruberbracht. (A. Ивић, op. c. 11).

² „quod capitanei et wayvode Rasciani siue Seruiani atque Valachi, quos vulgo zrboschy vocant, cum eorum subditis et adherentibus fidem deuotionemque erga nos amplexi. (A. Ивић, op. c. 11).

³ B. Берућ, је показао, да су писани споменици називали Србе по северним крајевима разним именима, која су пак значила исто: „мађарски: Ráczok, немачки Ratzen, Raitzen, Reitzen, Rätzen, Rāzen, Vallachi. Rasciani значи већ давно као и per Serbi, тако да већ 1346. пише папа босанском бану: Stephano Bano principi Rasciensi (Bosnensi)*. (Дело, XVI, 61, стр. 62).

⁴ „nomine uenerabilis fratris Simeonis, episcopi Rascianorum cotholicorum ritus Graeci intra Hungariae Sclauoniae et Croatiae fines et in extremis Carniolae partibus consistentium, quod dilecti filii Rasciani in fide et unione cotholicae ecclesiae ritu graeco viventes.... et ipse Simeon episcopus dictorum Rascianorum animarum saluti inoigilans... et praedictorum Rascianorum spirituali consolationi plurimum consuleretur. (A. Ивић, op. c. 13).

⁵ Наведено у делу: R. Lopašić, Žumberak, I. c. 658.

⁶ Janez Trdina (аутобиографија): „Bolj nego vse druge dolenjske gore pa sem ljubil naše znamenite Gorjance, ki gredo od kočevskih hribov do Save in dele daleč

лагао је као приповедач врло финим опажањем етнолошких разлика и дискретнијих психичких особина.

Напоследку би имали нешто да приметимо идентификацији имена Влаха са именом Србин у Хрватској и у Крањској. Ми смо наиме мишљења да није сасвим тачно кад *Ј. Ковачевић* поставља као правило да у Хрватској од 16. до почетка 18. века под „Власима“ у споменама вазда треба разумети досељенике Србе.¹ У толико има изузетака од Ковачевићевог правила што су се у Хрватској, Истри, па можда и у Крањској насељавали у споменуто доба и „Власи“ који су припадали и данас још припадају хрватском племену. Не мислим на Влахе католичке вере, те да их због вере изузимам, што више „Влахе Буњевце католичке вере“ прибрајам српском племену, јер су по говору Срби; меродаван је у овом случају језик или, ближе речено, наречје. Навешћемо само два примера за доказ да је било Влаха досељеника у споменуте крајеве и хрватског наречја. Кад је кнез Степан Франкопан склопио са Николом Зрињским заједницу посједа, примише они, према једној повељи² од 25 јуна 1544, у своју заштиту и „Влахе“ из Прилишћа и Росопajника, села која леже на десној обали Купе спрам Мариндола. Ми смо посетили ове насељенике на лицу места и уверили се да ови „Власи“ припадају по говору хрватском племену³ и да су без сумње исти језик говорили и у време свог доласка, ако узмемо у обзир да су Мариндолци, који су одвојени од ових само реком Купом до данас сачували чистоту свога штокавског говора. Напоследку, кад видимо исту појаву код само две породице — Чавића — који образују засеок на час хода далеком Хлапнику, онда су тим пре могли и Власи са Росопajника и Прилишћа очувати штокавски говор. Најзад да су ови Власи из Росопajника и Прилишћа похрваћени, морали би примити говор својих најближих суседа Хрвата, из жуна-куничке, по-

od Slovencev srbske Žumberčane, Hrvate staroselce in najbliže nam sorodnike Bezjake, obenem pa tudi ogrsko-hrvatsko državo od naše Avstrije, (Ljubjanski Zvon, 429, Љубљана 1906).

¹ *Љуб. Ковачевић*, ор. с. стр. 27.: „Из наведених сведоцаба сувременика и веродостојних лица..... видели смо, да су сви „Власи“ досељени у Хрватску у XVI и XVII веку, из *Босне, Славоније* и из *Далмације* Срби или *Рашани* како су Србе у Угарској обично називали.“ — — — Утврдили смо несумњивим службеним документима да су у XVI, XVII веку у Хрватску из Босне досељени или на међама Босне освојени Власи“, без разлике вере, Срби и да су за Србе сматрани, што је сасвим природно, јер су и Босанци Срби и сматрани су за Србе све до наших дана“.

² *Emilij Laszowski*, Ribnik, стр. 22, 23. Загреб 1893.

³ Неки Пекић из Пекића (засеок Росопajника) причао ми је, да су му се стари доселили од *Зрмање*. У селу Доњгари пак, које припада исто тако Росопajнику постоји народно предање, да су становници пореклом *Хрмљани*, што би значило, да су се доселили из Босне, из околине манастира Хрмља или Р'мља на Уни. *Ма-*

виградске и липничке; међутим њихов говор се сасвим разликује од становника ових жуна и носи карактер чакавштине (и у селу Вуковој Горици). — Западна и јужна Истра по свој прилици између р. Мирне (Quieto), Раше (Arsa) и мора насељена је „Власима“ који су по наречју Хрвати чаковског обележја. Пошто пак у језику ових Влаха има и штокавских гласовних елемената,¹) могли би мислити да су били у својој ранијој постојбини непосредни суседи српског племена на западној страни по свој прилици у области северне Динаре и горње Уне где се је налазио прелазни појас од српскога хрватском наречју. Без сумње биће и писаних споменика у којима се говори о ранијој постојбини истарских Влаха као и о њиховој сеоби, ну ми се тим питањем за сада нисмо интензивније бавили. Историјски је пак утврђено²) да је у 14. и 15. веку било хрватских Влаха са обе стране Велебита, на Динари, као и уз реке Крку и Цетину у Далмацији. Нарочито су биле насељене хрватским Власима ове жупаније: личка, одорска (уза Зрмању код Звониграда), лучка, (данашња бучковачка), книнска, скрадинска и цетинска. Као што пише Р. Лопашећ,

појло Грбић (Карловачко владичанство, I, стр. 20—22) категорички тврди, да су били Росонајчани и Ирилићани православни Срби, но ми не можемо бити његовог мишљења. Вероватно је било само неколико српских породица у подручју Росонајника, које су пак због опасности заразе од богиња преселиле преко Купе у Мариндол, како нам је причала нека бака из Милић Села. Могуће да су били Мариндољци и Росонајчани и у ранијој постојбини суседи, јер је историјски утврђено, да су католици и православни Власи живели и помешани у области босанско-хрватско-далматинске тремеће. То се види из писма Пана Гргура XI. братима миноритског реда 1373 године: Sane petitio pro parte vestra nobis nuper exhibita continebat, quod licet in partibus Bosnae, & Vlachae, & circa metas Hungariae, in quibus moramini praedicantes infidelibus verbum Dei, schismaticos ad viam reducendo catholicae veritatis in civitatibus atque villis in quibus fideles morantur, singuli sint plebani & rectores ecclesiarum per ordinarios deputati, qui eisdem fidelibus praesunt eosque doctrina imbuunt salutari; tamen Vlachis schismaticis, quorum nonnulli in pascuis & montibus habitabant animalia, quibus abundant, pascendo, curam praedicationis & conversionis non adhibent, quam vos, ut asseritis adhibetis iisdem, & magis adhibere cum Dei gratia intenditis in futurum, fructum animarum non modicum faciendo: quodque sicut eadem petitio subjugebant, propter praemissa, novorum locorum pro vobis receptio & constructio in aliis partibus, etiam in terris & locis, in quibus fideles habitant, quam plurimum expediret; quare nobis humiliter supplicastis, ut considerata salute animarum, quae ex provenire speratur, vobis in terris, castris seu villis, & metis Hungariae circa Sabete & majorem Vlachiam, circa metas Bosnae in in Absan & Corbania quarumcumque dioecesium cotholicorum vel schismaticorum existant, loca recipiendi, & in iis oratoria cum coemeteriis & aliis pro vestro ordine necessariis officinis construendi licentiam tribuere dignemur. (D. Farlati Illyricum sacrum, tom. IV. Venetiis MDCCLXIX).

¹ О језичним особинама истарских „Влаха“ казивао нам је пре неких седам година један господин родом из Истре, тада слушаоц београдског универзитета, сада по својој прилици професор, али смо му заборавили име и не можемо га овде споменути. — Готово истим говором којим и Власи служе се и Чичи у источној Истри.

² R. Lopašić, Hrvatski Urbari, I. (Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, vol. V. str. 1—3.) Загреб 1894.

сви ови Власи звали су се „Хрватски Власи“ и „Власи краљевине Хрватске“ (Valachi regni Croatiae) и били су католичке вере. Пошто се данас у поменутиим „влашким“ постојбинама Далмације и Лике не говори хрватско већ српско наречје, то значи да су се речени хрватски Власи одселили на северозапад, па и у Покупље и у Истру. На тај би се начин горе наведено тврђење Љ. Ковачевића могло у толико модификовати да су Власи досељени у Хрватску у 16. и 17. веку из Босне, Славоније и Далмације обично Срби, а ређе или само изузетно Хрвати.

*

Деветнајет година после Косовске Битке осетила је (1408) први пут Бела Крајина ужасе турскога дивљаштва, јер се турске чете појавише око вароши Чрномља, Метлике и у пределу испод Жумбевка. После овога догађаја бележи историја до године доласка Срба у Балу Крајину упаде турске у годинама: 1431, 1469, 1472, 1419, 1528. За упад од године 1469 каже се да су Турци одвели у ропство до 60 хиљада душа из југоисточне Крањске и оближње Хрватске. Тако је опустела и Бела Крајина чија је судбина била скопчана са историјом хрватскога племена. Хрвати су претрпели највеће ударе у времену после удбинске битке (1493) па до пада под Турке Босанске и Крајине и Бихаћа (1592). Упорна одбрана Босанске Крајине и ратовање у тој области дражило је Турке на непрестане и жестоке нападаје на хрватске крајеве. Тако се Хрвати у колико нису допали турског ропства или изгинули раселише на север и запад, јер им ни домаћа ни царска војска не могла је пружити довољно заштите. Да су Хрвати признали Турке за своје господаре после пада Босне и Херцеговине и бар се привремено помирили са својом судбином као Бугари и Срби, они би вероватно задржали свој некадањи домен, и данас би се говорило у Босанској Крајини и чакавским наречјем¹). Непрестано четничко рато-

¹ Да је још у 15. и 16. веку бивало у Босанској Крајини хрватско племе чаковског говора, о томе сведоче листине које су писане у тамошњем наречју и које су се до данас очувале. Навешћемо само два примера. Једна глаголицом писана сведожба општине града Острожца од г. 1403 гласи овако: „Ми судач' Smolac' i vsa op'sčina Ostrožac'ka damo v(è)d(e)ti vs(a)k(o)mu, pred'kih ta list' pride, da prideše pred' n(a)s počteni muži, z edne strane na ime g(ospo)din' Mavr' plébanuš' Ostrožacki i Juraj p(o)pъ Obrival'ski i Juraj p(o)pъ Med'vêiski, bratj(a) brat'sčine s(ve)te Katarine v Ostroščê; a s druge strane plemeniti muž kne(z)' Iv(a)n(i)šъ Čav'ski. I tē obē stranē imenovanē živim' svojim ezikom' pred' nami svēdočahu v n(a)š(e)m stolē i v' zvanom' vešće (vieću): kako ta v(i)še r(e)č(e)na bratja s(ve)te Katarine prodāše polaču s(ve)te Katarine brat'sčine, ka e polača v Ostroščê, ku e polaču dal Dujam Milosvičъ v taš-tamenti toj istoj brat'sčini... (R. Lopašić, Bihać i Bihačka Krajina, str. 294. Zareb 1890). — Бихаћки судач и сва општина пише г. 1543 баруну Антуну Турну глаголским словима овако: Uzmožni i zveličeni gospodine, gospodine nam vazda milostivi, naše umileno preporučene m. v., kako gospodinu i ostaloj gospodi, ki su priglednici k. s. rusagov. Po tom razumismo, ča nam pisaste v. m., kako ste nam bili poslali pomoć,

ваће толико је Хрвате ослабило и проредило да су постепено напустили Босанску Крајину и Лику, а на њихова се места населили Срби из Босне, Херцеговине и Рашке. Већ у првим деценијама 16. века почела је Бела Крајина добијати нову етничку физиономију, јер је старо становништво било делом уништено, делом се пак склонило са незаштићеног поља између Чрномља и Метлике, на падину Доњо-крањске висоравни, те је тако држало у својим рукама улаз у Чермощничку долину која везује Белу Крајину са сливом Крке. Изгледа врло природно и вероватно да су „Шокци“ у семичкој жупи (парохији) остатак старог белокрањског становништва пре доласка Хрвата и Срба у 16. веку. Историја истина не спомиње долазак Хрвата у Белу Крајину у маси, али о пореклу њеног данашњег становништва сведочи народна традиција¹, имена породица, наречја и т. д. О појединосном пак досељавању, највише племићских породица из Босанске Крајине, Лике и Горње Хрватске у Белу Крајину има доказа и на основу писаних извора. Тако се у току 16. века преселише на тле Беле Крајине ове племените породице: Кобасићи из околине Бихаћа у Босанској Крајини, Ленковићи и Гусићи из Лике, кнез Франкопан из Горње Хрватске. Грофови Благаји из Босанске Крајине напустише своје поседо и преселише се чак у Црну Крањску близу Љубљане. Иван Ленковић и син му Ђорђе били су врховни заповедници на Војној Граници и придобили су у Крањској многе поседе и многе замке, од којих су најзнаменитији Мехово, Оточац и Побрежје на Куни. Гусићи су држали доцније поседе Градац и Винуцу које су продали тек пре педесетак година. Ивану Кобасићу потврди цар Фердинанд 1526 год. посед Жумберак („Sichelburg in unserm Fürstenthumb Chrain“)². Вероватно је племићка породица Кобасића дала пример и сељацима из Босанске Крајине да се преселе у Жумберак. За сада истина не-

koi se vazda nadiemo od k. s. od vas gospode. I ovo smo poznali, da se e nigdo našav, ki mrazi našu ubogu službu vam gospodi; kako nam pišete, da smo učinili namaknuti na jiliš proti pomoći, ku ste nam bili poslali. Zato, milostivi gospodine, ča pišemo m. v., vazda nam morete za istinu prieti, kako se svidočimo gospodinom kapitanom našim i knezem Brtolom Ravniharom, da nismo na ništar namakli, a to ča e nigdo tuživ na nas vam gospodi, a to bismo mi imili tužiti, zač bismo mogli doistiniti, da nam e učineno škode za stov dukat u senu i u slamah i u grajah vartlenih, ča ni plaćeno, i oše zato ovi ubozi ludi nisd k nim niedne zle vole ni zle riči skazali; zato, milostiva gospodo, ciće Boga, da biste od nas pomoći nekratili, zač mi liti i v zimi prez vašega prigledanja i pomoći biti nemoremo. I Bog zdravo drži v. m. u gospodstvu. Pisan u Bihću utorak na dn. s. Brbare 1543^a. (*R. Lopašić, Bihać*, str. 301).

¹ У адленичкој и подземалској жупи, које се простиру уз Куну у Белој Крањској има више породица, које кажу да су им претци дошли из „Турске“ или да су „турског рода“.

² Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, VIII, 5, str. 172.

мамо зато сигурних¹ доказа, али се не можемо сложити с мишљењем Р. Лопашећа који тврди² да су Жумберачки чакавци староседеоци. Свакако изгледа чудновата појава кад налазимо једно мало острвце чакавског становништва на гранеци Крањске где на далеко немају везе са масом чакавског становништва, већ живе на јужној падини Горјанаца осамљено и окружено Србима, Словенцима и Безјајцима (говоре словеначко-хрватску мешавину). Па, када је за Бихаћску Крајину утврђен чакавски говор, онда је врло природно предпоставити могућност, да су се споменути чакавци по свој прилици доселили од Бихаћа у Жумбарек.

Мало после доласка Кобасића у Жумберак бележи историја³ долазак Срба у Белу Крајину. У септембру год. 1530 ускочио је велики број српских задруга из *Срба, Унца и Гламоца* на аустријанско земљиште. Турци који су били ваљда дознали за намеру ових Срба појавише се пред Бихаћом, ну Срби их јуначки разбише. Под заповедник и грађанство бихаћско обратише се писмом⁴ на главног заповедника Војне Крајине Ивана Коцијана (Katzianer) у којем га умолише да се заузме за ове турске Влахе (Valachi Turcorum), не би ли се гдегод скрасили. Кад би се са овим бегунцима лепо поступало изражава се нада да ће их још више прећи границу. Међутим са насељењем ових Срба потеже је ишло, јер је било тешко наћи за њих згодан терен. Они су морали три године проводити номадски живот у пределима који се протежу од Жумберка преко Чрномља, Пољана, Костела и Ложа, чак до Краса (Karstboden). Овим је ускоцима нуђено разнo земљиште, као нпр. област Костел на горњој Купи, али су они стално изјављивали да би најволели настанити се у Жумберку. Напо-

¹ Нузгредно приметили смо неке трагове миграције Хрвата из Босанске Крајине у северни део Брајске површи, која се простире некако од потока Стурлове (притока Коране северно од Тржца) па све до Жумберка. Тако н. пр. лежи два сата хода далеко од Мариндола близу Купе село *Босанци*, које име већ довољно јасно говори о пореклу становништва. — У Драганићима близу Карловца (Karlstadt) спомиње се г. 1651 у једној парници нека 200 (!) година стара бака »Кличњка Хрватина«, која се је била родила код Бишћа и оданде ускочила у Покупије. (R. Lopašić, *Obćina Draganićka*, стр. 14. Загреб 1883).

² R. Lopašić, *Žumberak*, стр. 638.

³ A. Koblar, op. c.; — A. Ivić, Dolazak uskoka u Žumberak. Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva, IX, 3, 4. Загреб 1907. — J. Biderman, op. c.

⁴ Noverit Vra M. quod quidam Valahy Turcorum, qui comoraverunt in Zerb& in Unatz, & in Slamoch, exierunt cum familia sua, una cum rebus, quas potuerunt una cum ipsis exportare. Et haec est nunc fortuna Regiae Mattis, & Vrae M. Ante quos est filius Ladislai Ztypkovyth Vaivodae de Slamoch, qui rectè ivit erga V. M. & cum eodem plures Harambassae & milites, qui cum hujusmodi non remanserunt; similes in illis Provinciis, sicuti isti qui exierunt. Pro quibus nos omnes humiliter rogamus Vram M. ut dignetur V. M. uno bono modo ad eosdem dignemini providere gratiosè. Quia

ослетку, после дужег оклевања и преговарања, уступила је 1534 г. породица Кобасића замак и посед Жумберак да се тамо населе ускоци. Доцније 1540 г. ови добише свог сопственог поглавара и беху организовани као погранична милица. Ови први српски дошљаци били су толико бројно јаки да су могли дати 200 лаких коњаника и 300 пешака. Као што смо већ навели год. 1538 дошли су из Босне нови Срби досељеници у Жумберак а крањско племство и војни поглавари имали су много бриге око тога како ће их и где сместити. Тешкоћа је била и у томе што ови ускоци нису ни најмање били склони да буду покорни поданици и аргатници на племићским имањима. Кад је год. 1546 постао капетаном жумберачких ускока Иван Ленковић нађен је начин да се настани још 180 задруга које су дотада лутале по Белој Крајини и по шумама између Постојне и Ложа. Нарочита комисија од крањских племића откупила је од породице Пихлер њен посед са замком Мехово, да пресели из жумберачке области сељаке стараседеоце и на испражњеном земљишту настани ускоке. Тада су и Мариндол и Бојанци Србима насељени а не 1597 год., као што то тврди Лопашић¹ и по њему многи други.² Напоследку доселио се и г. 1600 још извесан број ускока. Насељенем Срба у Жумберку било је постигнуто прво то што су били најпре они сами задовољени, јер им се ова област највише допадала, друго што су задржани на окупу, и тако сачињавали приличну војну силу, која је била заод брану крањске јужно-источне границе добродошла. Војнички организовани Жумберчани су за заповедника имали свог капетана, које место заузимали су обично крањски и хрватски племићи. Између осталих био је у 17. веку жумберачки капетан хрватски велможа и доцнији бан Петар Зрињски, који је завршио г. 1671 трагичном смрћу у Бечком Новом Месту. Жумберачка

si ad praedictos Valahos Vra M. gratiose providerit, plures & plures ex parte ipsorum, ad servitia Regial Mattis. & V. M. venient, & exient ad necessaria huius Regni, quia sunt homines de valore. Et postquam exierunt cum voluntate DEI Omnipotentis, & cum fortuna Regiae Mattis, & Vr. M. tertia die, exercitum Thurcorum nomine Chetam, ante Bihachium debellare & depopulare fecimus. Scimus tamen quod aliqui dicent V. M. quod exivissent huc ad aliquam deceptionem huic regno. Nos tamen obligamus cum capitibus Vrae Magf. quod non exierunt ad nullam deceptionem, nisi ad mera servitia Regiae Mattis, & Vrae M. & ad utilitatem huic Regno. Et insuper humiliter rogamus V. M. quatenus dictos Valahos Vra M. pro aliis dominiis mittere non faciat, de servitiis Regiae Mattis & Vrae M. quia sine adiutorio Regiae Mattis & Vrae M. nullo modo possunt esse & vivere. (*Balthazaris Adami Kercselich de Corbavia, de regnis Dalmatiae Croatiae Notitiae praeliminares. Zagrabiae*).

¹ *R. Lopašić, Žumberak*, I. c. 719. — Пристајемо пак уз тврђење Лопашића, кад каже, да се не може доказати сеоба Сењских Ускока у Жумберак 1617 године (*ibidem*).

² *Манојло Грбић, Карловачко владичанство*, I. 26. Карловац 1891.

капетанија спојена је доцније са слуњском региментом и дошла је на послетку под заповедништво карловачког генерала, док г. 1871 није укинута Хрватско-Славонска Крајина.

II.

У јесен год. 1905 боравио сам у замку Побрежје на Купи, од којег је српска насеобина Мариндол далеко само по часа хода, а Бојанци час и по. На тај нам се начин пружила лепа прилика да посетимо и проучимо ове насеобине. Антрополога је привлачила нарочита та околност, што се уз уобичајена мерења и описивање, могао испитивати и физиолошки проблем како се у соматолошком погледу резултује често укрштавање истих породица. У Мариндолу и Бојанцима оно мало породица, (нема их ни 20) већ кроз неколико столећа међусобно закључују бракове, а само 5% жена долази са стране, и то из Поникава.¹ Због тога сам одлучио да проучим целокупно становништво споменутих двеју насеобина, породицу по породицу, децу и одрасле, женско и мушко. Предузеће нам је изгледало у толико лакше, што је као што већ знамо број становника ових насеобина врло мали. Ипак пројектовано интрополошко испитивање било је могуће реализовати само донекле, и то с великим тешкоћама. Главна препрека нашој намери лежала је у народном сујеверју, као што смо то на једном месту већ споменули²; уопште, маса се односи неповерљиво према антропометријским процедурама. Што смо ипак могли извршити извесан број мерења, захвални смо у првом реду предусретљивости свештеника и учитеља.³ Проучавање Мариндола и Бојанаца започето год. 1905, наставили смо 1909 године. Антропометријских података са овога терена има укупно 84 особа, (35 из Бојанаца, 48 из Мариндола). У Жумберку сам пак био на проучавању 1908 и 1910 године. Пошто је ретко која одрасла особа допуштала мерење, обрнули смо се школској младици и тако се проматрани материјал састоји највише од дечака и девојчица у добу од 6—12 година, а за тим и од неколико младића и девојака од 16—18 година. Из Жумберка имамо антропометријских података свега од 225 особа, и то из ових села и засеока: Драге, Поповићи, Брашљевица, Балићи, Данчуловићи, Кашт, Горњи Бадовинци, Доњи Бадовинци, Остриж, Присеље, Радиново Брдо, Страхинићи, Маговци, Драгишићи, Пилатовци, Кесери, Драгошевци, Лијешће, Шиљки, Рајаковићи, Цветише, Брезовица (Цари), Павићи, Двор (Каменци), Дучићи, Обрадо-

¹ Податке о брачности овога становништва у добу од 1869—1914 црпео сам из парохијалне архиве у Мариндолу.

² *Нико Жујанић*, Извештај о антрополошком и палеоетнолошком раду и екскурзији у Белој Крањској. (Из XXIII Годишњака Срп. Краљ. Акад.). Београд 1910, стр. 17.

³ Нарочито нам је био од помоћи г. Исак Влаисављевић, гомирски калуђер, тадашњи управник мариндолске парохије.

вићи, Каменци, Милчиновићи, Радатовић, Булићи, Голеша, Дољан, и Грмки, Кунчани, Гудаљи, Куљаји, Гај, Ратковићи, Малићи'). Из Жумберка, Мариндола и Бојанаца има свега 308 посматраних особа, за које ћемо у следећем изнети антропометријске и комплексционе податке. Код неких од ових особа било је могуће забележити само комплексију, код других опет уз то више или мање анатомских мера, према могућности.

Наш материјал није хомоген ни по добу живота ни по полу, као што га је имао А. Weisbach при проучавању војника од 20—25 године. Особе које смо ми посматрали у главном су дечади и девојчице у добу рашћења, кад још човечје тело нема дефинитивне анатомске димензије. Услед тога антрополошка студија крањских Срба постаје много компликованија, јер се мора водити рачуна о добу живота и о полу. Међу тим то има и својих добрих страна.

Забележене физичке особине представимо у овоме делу тако, да ћемо их поделити најпре у ове четири главне групе: А. Висина раста В. Мере главе, С. Индекс главе (*index cephalicus*), D. комплексја.

А. Висина раста.

Висину раста, која даје и појединцу и народима маракантно физичко обележје могли смо констатовати свега код пет одраслих мушких у добу преко двадесет година. Случај са највишим растом (максимум) износи 1800 mm. са најмањим (минимумом) 1675 mm.; просечна пак висина (средина) износи =
$$\frac{1675 + 1680 + 1690 + 1785 + 1800}{5} =$$

$= 1726 \text{ mm.}$ Према томе би била просечна висина раста крањских Срба готово иста као и код Босанаца и Херцеговаца (1726 mm.)²). То би важило дакако само у случају, кад би ова петорица крањских Срба у погледу висине раста заиста представљала целину народа, што пак могу тек многобројнији подаци дефинитивно утврдити. Но и према процени на око, изгледају крањски Срби као народ високог раста и врло је вероватно да су у том погледу идентични са Босанцима и Херцеговцима, као што показују горе наведене мере. — У другој четвртини 19. в. пропутовао је и илирски песник Станко Враз кроз Жумберак и забележио у једном писму нешто и о висини раста народа: „Uskok је krsan, visokog tananog rasta, što se može najbolje viditi u Hrastu gdje su po-

¹ При антропогеографском испитивању Жумберка било би од интереса констатовати, која су имена села стара, још из доба пре доласка Срба, а која потичу од ових. У колико ми је познато на томе би се послу могло имати успеха, пошто постоје споменици (листине) из доба пре доласка Срба, у којима се помињу нека од данашњих села: У једној повељи од г. 1249 спомиње се на пр. Кравјак, Церник, Сушица, Костањевац; г. 1428 Брашљевица (Wraslavdorf).

² А. Weisbach, die Bosnier. Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, Bd. стр. 207 Беч 1895.

mešani sa Kranjci. I. Kranjci nisu male postave, nu kad postaviš sred njih jednog Uskoka, a eto ti živi kip Gulivera u zboru Liliputanacah, toliko nadmašuje stasom Uskok Dolenca Kranjca¹). Ово тврђење ваља узетикао претерано, као хиперболу коју песничку фигуру је смео себи дозволити поета Враз, но наука и испитивање не налази крањске Словенце баш толико мање од Срба, јер су они по А. Weisbach-у⁴⁵ високи просечно 1673 mm.

В. Анатомске мере главе.

Измерена су растојања разних маракантних тачака на лубањи (Hirnschädel) и на лицу (facies) и то: I највећа дужина, II највећа ширина можданог оклопа, III Најмања ширини чела, IV Хоризонтални обим, V Размак унутрашњих очних углова. VI Размак спољашњих очних углова, VII Физиогномска висина лица, VIII Морфолошка висина лица, IX Горња физиогномска визина лица, X Ширина лица или размак јагодичних костију (Jochbogenbreite), XI Висина носа, XII Ширина носа, XIII Елевација носа, XIV Ширина усног прореза (Rima oris). — Као што смо већ споменули наш посматрани материјал није хомоген ни по доби живота ни по полу, па треба због тога груписати ове податке (мере) према тим разликама, да би избегли крупније погрешке. У погледу доба живота одвојили смо мере главе код одраслих изнад двадесет година од мере недораслих испод двадесет година. У овом другом случају треба опет водити рачуна о растењу и промени у анатомском погледу, па смо због тога издвојили ове групе: 1, шесто- и седмогодишњи дечаци и девојчице, 2. осмо- и деветогодишњи 3. десето- и једанаесто-годишњи, 4. дванаест и тринаесто-годишњи, 5. шеснаст до осамнаесто-годишњи дечаци и девојке. Још тачнији би био поступак кад би смо истогодишње особе уврстили у поједине групе, али тиме би губили на другој страни, јер би због смањеног броја индивидуа у групама губили вредност просечни бројеви.

I Највећа дужина главе.

Највећа дужина главе значи растојање чела испод средине глабеле до најудаљеније тачке на потиљку. Она се обично мери пипаоним шестаром (Tasterzirkel).

1. Дечаци од шест и седам година.

Мерено свега 36 особа. Максимум 181 mm., минимум 160 mm. Најчешће се јавља мера од 172 и од 175 mm. најме по четири пута

¹ Dela Stanka Vraza V, 74, 75. Zarpeб 1877.

² А. Weisbach, die Slovenen. (Sonderabdruck aus Band XXXIII der Mitteil. d. anthropol. Gesell. in Wien) стр. 235 Беч 1902.

(4 ×), затим од 163, 167 и 170 mm. (По 3 ×). Просечно износи највећа дужина главе код шест и седмогодишњих дечака:
$$\frac{160 + 161 + 163 \times 3 + 164 + 165 \times 2 + 167 \times 3 + 168 + 169 + 170 \times 3 + 171 \times 3 + 172 \times 5 + 173 \times 2 + 174 + 175 \times 4 + 177 + 178 + 179 + 180 + 181}{36} = 170.8 \text{ mm.}$$

2. Дечаци од осам и девет година.

Свега 59 случаја, Максимум 190 mm. минимум 158 mm; средина
$$\frac{158 + 161 \times 2 + 163 + 164 + 165 + 166 + 167 \times 2 + 168 \times 5 + 169 \times 4 + 170 \times 5 + 171 + 172 \times 6 + 173 \times 3 + 174 \times 6 + 175 \times 7 + 176 \times 3 + 178 \times 2 + 179 \times 2 + 180 \times 3 + 184 + 186 + 190}{59} = 172.3 \text{ mm.}$$

Најчешће се јавља мера од 175 mm. (7 ×), затим мера од 172 и 173 mm. (по 6 ×), затим од 170 и 168 mm. (по 5 ×) и т. д.

3. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега 41 случај. Максимум 173 mm, минимум 150 mm, средина
$$\frac{161 + 162 \times 2 + 168 \times 6 + 169 + 170 \times 2 + 171 \times 2 + 172 \times 5 + 173 \times 2 + 174 \times 4 + 175 \times 3 + 176 \times 4 + 177 \times 3 + 178 + 179 + 180 \times 2 + 182 + 183}{41} = 173.1 \text{ mm.}$$

Типична је мера од 168 mm. јер се најчешће јавља (6 ×), затим она од 172 mm. (5 ×).

4. Дечаци од дванаест година.

Свега 15 случајева, Максимум 179 mm. минимум 167 mm. средина
$$\frac{167 + 170 + 171 + 172 + 172 + 173 + 174 + 174 + 175 + 177 + 177 + 185 + 186 + 188 + 189}{15} = 176.6 \text{ mm.}$$

5. Дечаци од петнаест и шеснаест година.

Свега 3 случаја: 174, 178 и 187 mm. средина:
$$\frac{174 + 178 + 187}{3} = 179.7 \text{ mm.}$$

6. Одрасли мушки изнад двадесет година.

Свега 6 случајева. Максимум 202 mm., минимум 180 mm. средина

$$\frac{180 + 180 + 181 + 183 + 191 + 202}{6} = 185.7 \text{ mm.}$$

Из ових резултата се види, да се највећа дужина главе код дечака, од шесте године па у напред, постепено увећава. Код одраслих мушкараца мера за највећу дужину главе премашује исту код Босанаца и Херцеговаца (182 mm.)¹ за 3.7 а код Словенаца (185 mm.)² само за 0.7 mm.

7. Девојчице од шест и седам година.

Свега 6 случајева. Максимум 171 mm, минимум 163 mm; средина

$$\frac{163 + 164 + 165 + 167 + 170 + 171}{6} = 166.6 \text{ mm.}$$

8. Девојчице од осам и девет година.

Свега 13 случајева. Максимум 178, минимум 159 mm, средина

$$\frac{159 + 161 + 162 + 165 + 166 + 166 + 166 + 167 + 172 + 175 + 176 + 177 + 178}{13} = 168.4 \text{ mm.}$$

9. Девојчица од десет и једанаест година.

Свега 8 случаја. Максимум 180 mm, минимум 166 mm, средина

$$\frac{166 + 166 + 168 + 174 + 174 + 178 + 178 + 180}{8} = 173 \text{ mm.}$$

10. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега 10 случаја. Максимум 180 mm, минимум 160 mm, просечно

$$\frac{160 + 170 + 171 + 173 + 175 + 178 + 179 \times 3 + 180}{10} = 174.5 \text{ mm.}$$

Најчешће се налази мера од 179 mm. (3 ×).

11. Девојке од шеснаесте до осамнаесте године.

Свега 8 случаја. Максимум 181 mm, минимум 169 mm, средина

$$\frac{169 + 177 + 177 + 178 + 179 + 180 + 181}{8} = 177.6 \text{ m.}$$

12. Одрасле жене преко двадесет година.

Свега 2 случаја: 170 и 180 mm; средина $\frac{170 + 180}{2} = 175 \text{ mm.}$

Ако упоредимо девојчице и дечаке истих година у погледу највеће дужине главе, онда видимо да премашују: шест и седамгодишњи

¹ A. Weisbach, Die Bosnier, I. c. 227.

² A. Weisbach, Die Slovenen, I. c. 244.

дечаци девојчице за $170.8 - 166.6 = 4.2$ mm, осам-и деветгодишњи за $172.3 - 168.4 = 3.9$ mm, десет-и једанајст годишњи за $173.1 - 173 = 0.1$ mm, дванајст и тринајст годишњи за $176.6 - 174.5 = 2.1$ mm. Мера за мушке свуда је већа него код женских.

II. Највећа ширина главе.

13. Дечаци од шест и седам година.

Свега 36 случаја. Максимум 155 mm, минимум 137 mm. Просечно:

$$\frac{137 + 140 + 141 \times 3 + 142 \times 2 + 143 \times 2 + 144 \times 3 + 145 \times 2 + 146 \times 3 + 147 \times 1 + 149 \times 3 + 150 \times 3 + 151 \times 3 + 151 \times 3 + 154 + 155}{36} =$$

$$= 146.9 \text{ mm.}$$
Најчешће се јављају мере од 141, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 153 mm, наиме по три пута.

14. Дечаци од осам и девет година.

Свега 59 случаја. Максимум 157 mm, минимум 128 mm, средина

$$\frac{138 + 140 + 141 \times 2 + 143 \times 3 + 144 \times 3 + 145 \times 7 + 146 \times 4 + 147 \times 2 + 148 \times 5 + 149 \times 5 + 150 \times 8 + 149 \times 5 + 150 \times 8 + 151 \times 6 + 152 \times 3 + 153 \times 4 + 154 + 155 + 156 \times 2}{59} = 148.3 \text{ mm.}$$

Највише је заступљена мера од 150 mm. (8×), затим од 145 mm, (7×), затим од 151 (6×) и од 148, 149 mm, (по 5×).

15. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега 41 случај. Максимум 161 mm, минимум 140 mm, средина

$$\frac{140 + 142 + 144 \times 3 + 145 \times 2 + 146 \times 4 + 147 \times 5 + 148 \times 2 + 149 \times 2 + 150 \times 5 + 151 + 152 \times 6 + 153 \times 2 + 154 \times 3 + 155 \times 2 + 157 + 161}{41} = 150.9 \text{ mm.}$$

Најчешће се јавља мера од 152 mm, (6×) и мера од 150, 147 mm. (по 5×).

16. Дечаци од дванаест година.

Свега 15 случаја. Максимум 159 mm, минимум 145 mm, средина

$$\frac{145 + 147 + 147 + 147 + 147 + 148 + 152 + 153 + 154 + 155 + 157 + 157 + 157 + 159}{15} = 151.5 \text{ mm.}$$

Најчешће се налази мера од 157 и 147 mm. (по 3×).

17. Дечаци од петнаест и шеснаест година.

Свега 3 случаја: 151, 156 и 160 mm; средина $\frac{151 + 156 + 160}{3} = 155.7 \text{ mm.}$

18. Одрасли мушки изнад двадесет година.

Свега 7 случаја. Максимум 163 mm, минимум 156 mm, средина $\frac{156 + 157 + 158 \times 2 + 159 + 162 + 163}{7} = 159 \text{ mm.}$

Према томе би била највећа ширина главе у крањских Срба за 3 mm. већа но у Босанаца и Херцеговаца (156 mm)¹ или Словенаца (156 mm).²

19. Девојчице од шест и седам година.

Свега 6 случаја. Максимум 142 mm, минимум 131 mm; средина: $\frac{131 + 134 + 136 + 138 + 141 + 141}{6} = 137 \text{ mm.}$

20. Девојчице од осам и девет година.

Свега 13 случаја. Максимум 154 mm, минимум 135 mm, средина $\frac{135 + 137 + 137 + 137 + 138 + 140 + 141 + 142 + 142 + 143 + 148 + 154 + 154}{13} = 142.2 \text{ mm.}$

21. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега 8 случаја. Максимум 149 mm, минимум 134 mm, средина $\frac{134 + 139 + 143 + 143 + 143 + 145 + 146 + 149}{8} = 142.7 \text{ mm.}$

22. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега 9 случаја. Максимум 151 mm, минимум 136 mm, средина $\frac{136 + 138 + 139 + 140 + 142 + 142 + 143 + 147 + 151}{9} = 142 \text{ mm.}$

23. Девојке од шеснаесте до осамнаесте године.

Свега 8 случаја. Максимум 154 mm, минимум 140 mm, средина $\frac{140 + 142 + 148 + 148 + 148 + 150 + 152 + 154}{8} = 147.7 \text{ mm.}$

Најчешће се јавља мера 148 mm, наиме три пута.

¹ A. Weisbach, die Bosnier, l. c. 227.

² A. Weisbach, die Slovenen 244.

24. Одрасле жене преко двадесет година.

Свега 2 случаја: 143 и 143 mm;

III. Најмања ширина чела.

25. Одрасли мушки од преко двадесет година.

Свега 3 случаја. 111, 111, 132 mm; средина: $\frac{111 + 111 + 132}{3} = 118 \text{ mm.}$

IV. Хоризонтални обим главе.

26. Дечаци од шест и седам година.

Свега 3 случаја Максимум 500 mm, минимум 494 mm, средина $\frac{494 + 499 + 500}{3} = 497.7 \text{ mm.}$

27. Дечаци од осам и девет година.

Свега 12 случаја. Максимум 553 mm, минимум 494 mm, средина $\frac{494 + 497 + 500 + 500 + 502 + 509 + 510 + 518 + 518 + 529 + 553}{12} = 509.2 \text{ mm.}$ Најчешће се јавља обим од 500 mm, на име три пута.

28. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега 8 случаја. Максимум 522 mm, минимум 465 mm, средина $\frac{495 + 508 + 511 + 511 + 513 + 516 + 525 + 525}{8} = 513 \text{ mm.}$

29. Одрасли мушкарци преко двадесет година.

Свега 4 случаја. Максимум 580 mm, минимум 540 mm, средина $\frac{540 + 550 + 580 + 580}{4} = 562.5 \text{ mm.}$

30. Девојчице од осам и девет година.

Свега 5 случаја. Максимум 498 mm, минимум 480 mm, средина $\frac{480 + 484 + 493 + 497 + 498}{5} = 490 \text{ mm.}$

31. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега 6 случаја. Максимум 520 mm, минимум 482 mm, средина $\frac{482 + 482 + 510 + 515 + 515 + 520}{6} = 504 \text{ mm.}$

32. Девојчице од дванаест година.

Свега 3 случаја. 495, 504 и 509 mm, средина $\frac{495 + 504 + 509}{3} = 506 \text{ mm.}$

Осам и деветогодишње имају за 19·2 mm, десет и једанаестгодишње за 9 mm мањи обим од дечака истих година.

V. Размак унутрашњих очних углова.

33. Дечади од шест и седам година.

Свега 4 случаја. Максимум 29 mm, минимум 25 mm, средина

$$= \frac{25 + 28 + 28 + 29}{4} = 27.7 \text{ mm.}$$

34. Дечади од осам и девет година.

Свега 13 случаја. Максимум 33 mm, минимум 27 mm, средина

$$= \frac{27 + 27 + 28 + 29 + 30 + 30 + 30 + 31 + 31 + 31 + 32 + 33 + 33}{13} = 30.2 \text{ mm.}$$
 Типичне пак су мере од 30 и 33 mm (3 X).

35. Дечади од десет и једанаест година.

Свега 8 случаја. Максимум 35 mm, минимум 27 mm, средина

$$= \frac{27 + 28 + 30 + 30 + 31 + 31 + 31 + 34 + 35}{8} = 30.7 \text{ mm.}$$

36. Дечади од дванаест година.

Свега један случај. 33 mm.

37. Одрасли мушки од преко двадесет година.

Свега 3 случаја. 32, 32 и 38 mm, средина $= \frac{32 + 32 + 48}{3} = 34 \text{ mm.}$

38. Девејчице од осам и девет година.

Свега 6 случаја. Максимум 31 mm, минимум 25 mm, средина

$$= \frac{25 + 26 + 28 + 30 + 31 + 31}{6} = 28.5 \text{ mm.}$$

39. Девејчице од десет и једанаест година.

Свега 6 случаја. Максимум 31 mm, минимум 22 mm, средина

$$= \frac{22 + 28 + 28 + 29 + 31 + 31}{6} = 28.2 \text{ mm.}$$

40. Девејчице од дванаест и тринаест година.

Свега 3 случаја. 29, 31, 33 mm. просечно $= \frac{20 + 31 + 33}{3} = 31 \text{ mm.}$

41. Девејке од шеснаест до осамнаесте године.

Свега један случај. 31 mm.

Размак унутрашњих очних углова код осмо и деветогодишњих девојчица мањи је за 1·7 mm, код десет и једанаестогодишњих за 2·5 mm, него петогодишњих вршњака.

VI. Размак спољашњих очних углова.

42. Дечаци од шест и седам година.

Свега 4 случаја. Максимум 88 mm, минимум 79 mm, средина

$$= \frac{79 + 81 + 81 + 88}{4} = 82.2 \text{ mm.}$$

43. Дечаци од осам и девет година.

Свега 12 случаја. Максимум 90 mm, минимум 79 mm, средина

$$= \frac{79 + 82 + 82 + 82 + 83 + 83 + 83 + 84 + 85 + 87 + 90 + 90 + 90}{12} = 84.1 \text{ mm.}$$

44. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега 8 случаја. Максимум 93 mm, минимум 81 mm, средина

$$= \frac{81 + 83 + 84 + 86 + 86 + 88 + 89 + 93}{8} = 86.3 \text{ mm.}$$

45. Дечаци од дванаест година.

Свега један случај. 90 mm.

46. Одрасли мушки преко 20 година.

Свега 2 случаја. 95 и 100 mm, средина 97.5 mm.

47. Девојчице од шест и седам година.

Свега један случај. 82 mm.

48. Девојчице од осам и девет година.

Свега 6 случаја. Максимум 87 mm, минимум 77 mm, средина

$$= \frac{77 + 78 + 81 + 84 + 85 + 87}{6} = 82 \text{ mm.}$$

49. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега 6 случаја. Максимум 91 mm, минимум 79 mm, средина

$$= \frac{79 + 81 + 82 + 82 + 85 + 95}{6} = 83.3 \text{ mm.}$$

50. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега 3 случаја. 85, 87 и 93 mm, средина = $\frac{85 + 87 + 93}{3} = 88.3 \text{ mm.}$

51. Девојке од шеснаесте до осамнаесте године.

Свега један случај код једне 18-годишње Мориндолке: 93 mm.

У доба растења повећава се и прорез ока између унутрашњих и спољашњих очних углова; он је у мушких већи но у женскије.

VII. Физиогномска висина лица.

Физиогномска висина лица значи растојање руба, којег прави чело са косом (Stirnaarrand), од доњег руба доње вилице (Corpus mandibulae).

52. Дечаци од шест и седам година.

Свега 5 случаја. Максимум 148 mm, минимум 137 mm, средина

$$= \frac{137 + 143 + 146 + 147 + 148}{4} = 144.2 \text{ mm.}$$

53. Дечаци од осам и десет година.

Свега 3 случаја. Максимум 158 mm, минимум 174 mm, средина

$$= \frac{147 + 153 + 158}{3} = 152.7 \text{ mm.}$$

54. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега три случаја. Максимум 154 mm, минимум 160 mm, средина

$$= \frac{154 + 160 + 167}{3} = 166.3 \text{ mm.}$$

55. Дечаци од петнаест и шеснаест година.

Свега два случаја: 161 и 172 mm; средина $= \frac{161 + 172}{2} = 166.5 \text{ mm.}$

56. Одрасли мушки од преко двадесет година.

Свега 3 случаја. Максимум 179 mm, минимум 175 mm, средина

$$= \frac{176 + 179 + 170}{3} = 178 \text{ mm.}$$

57. Девојчице од шест и седам година.

Свега пет случаја. Максимум 119 mm, минимум 134 mm, средина

$$= \frac{134 + 142 + 145 + 147 + 149}{5} = 143.4 \text{ mm.}$$

58. Девојчице од осам и девет година.

Свега 6 случаја. Максимум 166 mm, минимум 144 mm, средина

$$= \frac{144 + 147 + 148 + 151 + 151 + 160}{6} = 151.1 \text{ mm.}$$

59. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега 2 случаја: 143 и 158 mm.

60. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега један случај: 158 mm.

61. Девојке од шеснаест до осамнаест година.

Свега 5 случаја. Максимум 147 mm, минимум 175 mm, средина

$$= \frac{157 + 165 + 167 + 170 + 174}{5} = 166.6 \text{ mm.}$$

Одрасли мушки имају за $178 - 166.6 = 11.4 \text{ mm}$ већу физиогномску висину лица од одраслих женскиња.

VIII. Морфолошка висина лица.

Морфолошка висина лица значи растојање доњег руба браде од носно-чеоног шва (*sutura nasofrontalis*)¹

62. Дечаци од шест и седам година.

Свега 8 случаја. Максимум 100 mm, минимум 84 mm средина

$$= \frac{84 + 85 + 86 + 88 + 89 + 91 + 93 + 100}{8} = 89.5 \text{ mm.}$$

63. Дечаци од осам и десет година.

Свега 7 случаја. Максимум 102 mm, минимум 85 mm, средина

$$= \frac{85 + 91 + 93 + 94 + 94 + 94 + 102}{7} = 93.3 \text{ mm.}$$

64. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега 4 случаја. Максимум 100 mm, минимум 96 mm, средина

$$= \frac{96 + 97 + 98 + 100}{4} = 97.7 \text{ mm.}$$

65. Дечаци од петнаест и шеснаест година.

Свега два случаја: 100 и 101 mm, средина $= \frac{100 + 101}{2} = 100.5 \text{ mm.}$

66. Одрасли мушки преко двадесет година.

Свега два случаја: 120 и 122 mm, средина $= \frac{120 + 122}{2} = 121 \text{ mm.}$

¹ На овоме месту налазимо за згодно да исправимо две нетачне дефиниције у ранијим нашим радовима, које су се десиле код преписивања концепта. У таблица са мерама и подацима за Арбанасе (Н. Жунанић, Систем истор. антропол. В. Н. Београд 1909, табла III) стоји „морфолошка висина лица“ а треба „горња физиогномска висина лица“. У делу „Мисли о физиоетнологији“ (Београд 1909, стр. 157) стоји под f) „морфолошка висина лица: *sutura nasofrontalis* — *rima oris*“ а треба да стоји: *sutura nasofrontalis* — средина доњег руба браде.

67. Девојчице од шест и седам година.

Свега 5 случаја. Максимум 88 mm, минимум 80 mm, средина

$$= \frac{80 + 83 + 85 + 87 + 88}{5} = 84.7 \text{ mm.}$$

68. Девојчице од осам и девет година.

Свега 9 случаја. Максимум 100 mm, минимум 83 mm, средина

$$= \frac{83 + 85 + 88 + 88 + 89 + 90 + 91 + 95 + 100}{9} = 89.8 \text{ mm.}$$

69. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега 4 случаја. Максимум 92 mm, минимум 83 mm, средина

$$= \frac{83 + 85 + 91 + 92}{4} = 87.7 \text{ mm.}$$

70. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега 3 случаја: 92, 95, и 102 mm, средина $= \frac{92 + 95 + 102}{3} =$

$$= 96.3 \text{ mm.}$$

71. Девојке од шеснаест до осамнаест година.

Свега 7. случајева. Максимум 112 mm, минимум 94 mm, средина

$$= \frac{94 + 94 + 95 + 100 + 101 + 106 + 112}{7} = 100.3 \text{ mm.}$$

Х. Горња физиогномска висина лица.

Горња физиогномска висина лица значи растојање усног прореза од носно-чеоног шва.

72. Девојка од осамнаест година.

Свега један случај код једне Мариндонле: 67 mm.

73. Одрасли мушки преко двадесет година.

Свега два случаја у Мариндолу: 66 и 69 mm, средина $= \frac{66 + 69}{2} =$

$$= 67.5 \text{ mm.}$$

Х. Ширина лица или највеће одстојање јагодичних костију
 (Grösste Jochbogenbreite)

74. Дечаци од шест и седам година.

Свега 5 случаја. Максимум 117 mm, минимум 113 mm, средина

$$= \frac{113 + 115 + 115 + 115 + 117}{5} = 115 \text{ mm.}$$

75. Дечаци од осам и девет година.

Свега 3 случаја. Максимум 123 mm, минимум 120 mm, средина

$$= \frac{120 + 120 + 123}{3} = 122 \text{ mm.}$$

76. Деца од десет и једанаест година.

Свега 2 случаја: 121 и 131 mm; средина = 126 mm.

77. Дечаци од петнаест и шеснаест година.

Свега 2 случаја: 146 и 137 mm; средина = 138.5 mm.

78. Одрасли мушких преко двадесет година.

Свега 4 случаја. Максимум 154 mm, минимум 121 mm, средина

$$= \frac{121 + 144 + 145 + 154}{4} = 141 \text{ mm.}$$

79. Девојчице од шест и седам година.

Свега 5 случаја. Максимум 118 mm, минимум 110 mm, средина

$$= \frac{110 + 111 + 113 + 114 + 118}{5} = 113.2 \text{ mm.}$$

80. Девојчице од осам и девет година.

Свега 5 случаја. Максимум 121 mm, минимум 112 mm, средина

$$= \frac{112 + 115 + 118 + 120 + 121}{5} = 117.2 \text{ mm.}$$

81. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега два случаја: 115 и 124 mm; средина = 119.2 mm.

82. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега један случај: 125 mm.

83. Девојке од шеснаесте до осамнаесте године.

Свега 6 случаја. Максимум 133 mm, минимум 125 mm; средина

$$= \frac{125 + 132 + 132 + 132 + 132 + 133}{6} = 131 \text{ mm.}$$
 Типична јест мера
 од 132 mm (4 ×).

XI. Висина носа.

84. Дечаци од шест и седам година.

Свега 4 случаја. Максимум 49 mm, минимум 40 mm, средина

$$= \frac{40 + 45 + 47 + 49}{4} = 45.2 \text{ mm.}$$

85. Дечаци од осам и девет година

Свега 13 случаја. Максимум 46 mm, минимум 36 mm, средина =

$$\frac{36 + 37 + 37 + 37 + 38 + 38 + 39 + 40 + 41}{13} +$$

$$+ \frac{42 + 43 + 46}{13} = 39.6 \text{ mm.}$$

86. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега 8 случаја. Максимум 44 mm, минимум 39 mm, средина =

$$\frac{39 + 40 + 42 + 43 + 43 + 43 + 44 + 44}{8} = 42.2 \text{ mm.}$$

87. Дечаци од дванаест година.

Свега један случај: 44 mm.

88. Одрасли мушки од преко двадесет година.

Свега 4 случаја. Максимум 56 mm, минимум 46 mm, средина =

$$\frac{46 + 51 + 54 + 56}{4} = 51.7 \text{ mm.}$$

89. Девојчице од осам и девет година.

Свега 6 случаја. Максимум 43 mm, минимум 34 mm, средина =

$$\frac{34 + 37 + 37 + 37 + 37 + 43}{6} = 37.5 \text{ mm.}$$

90. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега 5 случаја. Максимум 44 mm, минимум 38 mm, средина =

$$\frac{38 + 38 + 39 + 42 + 44}{5} = 40.2 \text{ mm.}$$

91. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега 3 случаја: 40, 43, 47 mm; средина =

$$\frac{40 + 43 + 47}{3} = 43.3 \text{ mm.}$$

92. Девојке од шеснаесте до осамнаесте године.

Свега један случај у Мориндолу: 49 mm.

XII. Ширина носа.

93. Дечаци од шест и седам година.

Свега 3 случаја. Максимум 27 mm, минимум 25 mm, средина =

$$= \frac{25 + 25 + 27}{3} = 25.7 \text{ mm.}$$

94. Дечаци од осам и девет година.

Свега 13 случаја. Максимум 30 mm, минимум 24 mm, средина

$$= \frac{24 + 26 + 26 + 27 + 27 + 27 + 27 + 28 + 28 + 28 + 28 + 28 + 30}{13} = 27.2 \text{ mm.}$$

95. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега 8 случајева. Максимум 32 mm, минимум 26 mm, средина =

$$= \frac{26 + 27 + 28 + 29 + 29 + 30 + 31 + 32}{8} = 29 \text{ mm.}$$

96. Дечаци од дванаест година.

Свега 1 случај: 30 mm.

97. Одрасли мушки преко двадесет година.

Свега 4 случаја. Максимум 36 mm, минимум 32, средина:

$$+ \frac{32 + 32 + 32 + 36}{4} = 33 \text{ mm.}$$

98. Девојчице од осам и девет година.

Свега 6 случајева. Максимум 29 mm, минимум 24.5 mm, средина

$$\frac{24.5 + 26 + 27 + 28 + 28 + 29}{6} = 27.5 \text{ mm.}$$

99. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега 6 случајева. Максимум 31 mm, минимум 26 mm, средина

$$\frac{26 + 26 + 27 + 27 + 28 + 31}{6} = 27.5 \text{ mm.}$$

100. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега 2 случаја; 26 и 29 mm.

101. Девојке од шеснаесте до осамнаесте године.

Свега 1 случај: 32 mm.

XIII. Елевација носа.

Елевацију носа мерили смо т. зв. елевационометром, који је конструисан по систему проф. F. Birkner-а у Минхену.

102. Дечаци од шест и седам година.

Свега један случај: 11 mm.

103. Дечаци од осам и девет година.

Свега 9 случајева. Максимум 14 mm, минимум 8 mm, средина

$$= \frac{8 + 10 + 10 + 11 + 11 + 11 + 12 + 12 + 14}{9} = 11 \text{ mm.}$$

Тапична је мера од 11 mm, јер се јавља најчешће и поклапа се просечном вредноћом.

104. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега 7 случајева. Максимум 15 mm, минимум 11 mm, средина

$$= \frac{11 + 11 + 12 + 12 + 12 + 13 + 15}{7} = 12.3 \text{ mm.}$$

105. Одрасли мушки преко двадесет година.

Свега 3 случаја: 19, 19 и 20 mm; средина $\frac{19 + 19 + 20}{3} = 19.3 \text{ mm.}$

106. Девојчице од шест и седам година.

Свега један случај, 8 mm.

107. Девојчице од осам и девет година.

Свега 3 случаја: 9, 10, 10 mm, средина $\frac{9 + 10 + 10}{3} = 9.7 \text{ mm.}$

108. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега 4 случаја. Максимум 14 mm, минимум 11 mm, средина

$$\frac{11 + 12 + 13 + 14}{4} = 12.5 \text{ mm.}$$

109. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега један случај: 15 mm.

XIII. Ширина усног прореза (Rimaouis].

110. Дечаци од шест и седам година.

Свега 4 случаја. Максимум 37, минимум 36 mm, средина =

$$\frac{36 + 36 + 37 + 37}{4} = 36.5 \text{ mm.}$$

111. Дечаци од осам и девет година.

Свега три случаја: 37, 39, 39 mm., средина 38.3 mm.

112. Дечаци од десет и једанаест година.

Свега један случај. 42 mm.

113. Одрасли мушки преко двадесет година.

Свега 4 случаја. Максимум 61 mm, минимум 54 mm, средина

$$= \frac{54 + 55 + 60 + 61}{4} = 57.5 \text{ mm.}$$

114. Девојчице од осам и девет година.

Свега 2 случаја. 33 и 38 mm, средина = 35.5 mm.

115. Девојчице од десет и једанаест година.

Свега 2 случаја. 34 и 41 mm, средина = 37.5 mm.

116. Девојчице од дванаест и тринаест година.

Свега 2 случаја. 38 и 39 mm, средина 38.5 mm.

117. Девојке од шеснаесте до осамнаесте године.

Свега један случај: 46 mm.

С. Индекс главе.

Кад је позната највећа дужина (ND) и највећа ширина (NS) главе, може се из обију израчунати индекс главе (index cephalicus), који је једнак $\frac{NS \times 100}{ND}$. Индекс главе означаје однос између споменутих двеју димензија главе и тиме карактерише и облик лубање и мозга. Чим је индекс већи тим краћа (округлија) је лубања, а чим је нижи тим више издужена и извучена лубања. Индекси главе до 64.9 означају ултра-долихокефале, од 65.0—69.9 хипердолихокефале, од 70.0 до 74.9 долихокефале, од 75.0—79.9 мезокефале, од 80.0 до 84.9 брахикефале, од 85.0 до 89.9 хипербрахикефале и напослетку од 90.0 на горе ултрабрахикефале. Како у Србији нема још антрополошког института, већ свако физиоетнолошко предузеће овиси од појединца, тако и ми нисмо имали на расположењу никаквих табла за утврђивање индекса главе, већ смо мучни посао израчунавања за сваки поједини случај сами морали поднети.

118. Дечаци од шест до седам година.

Свега 36 случајева. Максимум 94.41, минимум 78.77. Почевши најмањим следе индекси главе овако: 78.77, 80.57, 80.58, 81.03, 82.56, 82.85, 82.85, 83.81, 84.74, 84.85, 84.88, 84.97, 85.00, 85.14, 85.38, 85.39, 85.46, 85.62, 85.79, 86.06, 86.22, 86.85, 86.85, 87.64, 87.71, 88.30, 88.34, 88.69, 88.95, 89.02, 89.37, 89.82, 90.00, 90.11, 92.63, 94.41. Просечно износи индекс 86.20, што означаје хипербрахикефалан облик лубање. Најчешће се дешава индекс 85, наиме седам пута, затим индекси 88

(5 X), затим индекси 84, 86, 89, (по 4 X). Индекс 85 јест типичан у овом случају, јер се налази најчешће а к томе он је и близу просеч-
номе индексу.

119. Дечаџи од осам и девет година.

$$\begin{aligned}
 & \text{Свега 59 случајева. Максимум 92.89, минимум 78.76, средина} = \\
 & = \frac{78.76 + 80.00 + 80.11 + 80.33 + 81.52 + 81.82 + 82.18 + 82.35 +}{59} \\
 & + \frac{82.63 + 82.77 + 82.85 + 82.91 + 83.33 + 83.72 + 83.72 + 83.72 +}{59} \\
 & + \frac{83.79 + 83.81 + 83.88 + 84.57 + 85.12 + 85.22 + 85.29 + 85.63 +}{59} \\
 & + \frac{85.69 + 85.71 + 85.79 + 85.88 + 86.20 + 86.29 + 86.31 + 86.54 +}{59} \\
 & + \frac{86.62 + 86.70 + 86.77 + 86.90 + 87.08 + 87.42 + 87.42 + 87.57 +}{59} \\
 & + \frac{87.57 + 87.86 + 87.78 + 87.93 + 87.95 + 88.68 + 89.22 + 89.28 +}{59} \\
 & + \frac{89.41 + 89.54 + 89.63 + 89.65 + 90.06 + 90.79 + 91.30 + 91.51 +}{59} \\
 & + \frac{91.76 + 92.41 + 92.81}{59} = 86.10.
 \end{aligned}$$

Најчешће се налази индекс 87 (9 X), затим 86 и 85 (по 8 X),
после 83 (7 X), и индекси 82, 89, (по 6 X). Разлика индекса главе код
између шест и седам-годишњих дечака са једне и осам до девет-
годишњих са друге стране износи 86.20 — 86.10 = 0.10, што пак значи
готово исто толико као никаква.

120. Дечаџи од десет и једанаест година.

Свега 40 случајева. Максимум 92.20, минимум 79.09. По реду следе
индекси овако: 79.09, 81.14, 81.96, 82.38, 83.33, 83.86, 84.18, 84.48,
84.48, 84.57, 86.61, 84.88, 84.89, 85.14, 85.22, 85.55, 85.71, 85.71, 86.33,
86.36, 86.47, 86.78, 86.90, 87.00, 87.15, 87.18, 87.21, 87.31, 87.86, 87.86,
88.01, 88.38, 88.81, 88.88, 89.28, 89.47, 90.00, 90.45, 91.28, 92.20. Сре-
дина 86.36. Најчешће се јавља индекс 84 и 87 (7 X), затим индексе
85 и 86 (5 X). И у овом случају јест индекс готово исти као и код
дечака од шесте до девете године.

121. Дечаџи од дванаест година.

Свега петнаест случајева и то са једном изнимком из Жумберка.
Максимум 92.44, минимум 79.46; по реду следе индекси овако: 79.46,
89.39, 83.07, 83.33, 84.48, 84.30, 84.30, 84.48, 84.96, 87.00, 87.35, 88.62,

88·70, 89·71, 92·44. Просечни индекс главе ових дванаестогодишњих дечака износи 85·85, што пак значи да имају хипербрахикефалон облик главе.

122. Дечаци од петнаест и шеснаест година.

$$\begin{aligned} &\text{Свега 3 случаја. Максимум 89·88, минимум 80·75, средина} = \frac{80·75 +}{3} \\ &+ \frac{89·08 + 89·88}{3} = 86·50. \end{aligned}$$

123. Одрасли мушки преко двадесет година.

$$\begin{aligned} &\text{Свега 7 случајева. Максимум 90·55, минимум 78·22, средина}^1 = \\ &= \frac{78·22 + 82·72 + 85·24 + 87·22 + 87·84 + 90·00 + 90·55}{7} = 85·97. \end{aligned}$$

124. Девојчице од шест и седам година.

$$\begin{aligned} &\text{Свега 6 случајева. Максимум 86·58, минимум 77·06, средина} = \\ &= \frac{77·06 + 80·24 + 82·45 + 83·63 + 83·63 + 86·63}{6} = 82·29. \end{aligned}$$

125. Девојчице од осам и девет година.

Свега 13 случајева. Максимум 89·15, минимум 80·22; по реду следе индекси овако: 80·22, 80·68, 81·81, 82·53, 83·13, 83·83, 84·56, 84·94, 85·09, 86·51, 86·78, 88·00, 89·15. Просечна вредност износи 84·44.

126. Девојчице од десет и једанаест година.

$$\begin{aligned} &\text{Свега 8 случајева, Максимум 85·12, минимум 80·33, средина} = \\ &= \frac{80·33 + 81·33 + 81·68 + 82·18 + 82·74 + 83·73 + 83·88 + 85·12}{8} = \\ &= 82·62. \end{aligned}$$

127. Девојчице од дванаест и тринаест година.

$$\begin{aligned} &\text{Свега 9 случајева. Максимум 87·50, минимум 79·38, средина} = \\ &= \frac{79·33 + 79·33 + 79·43 + 79·77 + 79·53 + 80·33 + 84·35 + 86·47 +}{9} \\ &+ 88·50 = 81·78 \end{aligned}$$

то пак означаје суббрахикефални облик главе и мозга. У овој групи констатован је исти индекс 79 код трију девојчица из задруге Бадовинац, шта је свакако занимив случај.

¹ У Босанаца и Херцеговаца просечни индекс главе (85·70) је исти (Die Bosnier, l. c. 228), у Словенаца 84·3 (Die Slovenen, l. c. 244) нешто мањи но у крањских Срба.

128. Девојке од шеснаесте до осамнаесте године.

Свега 8 случајева. Максимум 87·57, минимум 77·77; по реду следе индекси овако: 77·77, 78·45, 83·33, 83·61, 83·61, 85·39, 86·03, 87·57. Просечни индекс износи 83·22.

129. Одрасле женске од двадесет година и више.

Свега два случаја: 79·44, 84·11; средина 81·77. што означаје суббрахикефалан облик главе.

Д. Комплексија

Код појединца као код целокупног народа састављају комплексију њезини елементи: боја косе, боја очију (очне дужице или ириде) и боја коже. У свима трима случајевима треба да антрополог води рачуна о разним тоновима боја и о томе какво обележје (комплексни тип) дају ове три особине заједно код посматране особе.

XV. Боја косе.

Код косе смо разликовали плаву (blond), смеђу (braun) и црну боју; код плаве и смеђе пак још и отворени (hellblond, hellbraun) и затворени (dunkelblond, dunkelbraun) тон. Пошто се у расно мешовитих народа, као су данас европски, боја косе и коже мења у доби растења, то је требало водити рачуна и о томе у нашем случају. Не имајући ни сувише многобројног материјала за посматрање, нити потребне таблице са примерима за најфиније прелазне тонове боја Е. Fischer, Haarfarbentafel), нисмо бележили боје косе у размаку добре живота од године до године, већ смо у толико водили рачуна о промени, да смо поделили посматране особе по доби живота у три групе: 1) школски младеж од шесте до тринаесте године, 2) младеж од тринаесте до двадесете године, 3) особе од двасет година и више. Подела је иначе спроведена и по полу.

130. Дечаци од шесте до тринаесте године.

Свега 88 случајева. Плава коса је заступљена код 10 особа (11·3%) затворено плава код 27 (30·6%) отворено смеђа (hellbraun) код 22 (25%) смеђа (braun) код 20 (22·7%), затворено смеђа (dunkelbraun) код 9 особа (10·3%). Према томе била је највише заступљена затворено плава, затим отворено смеђа, а најмање затворено смеђа боја.

131. Младићи од тринаесте до двадесете године.

Свега две особе: обе смеђе боје косе.

132. Мушкиње од двадесет година и више.

Свега 4 особе: два случаја затворено плаве, један случај смеђе и један затворено смеђе косе.

133. Девојчице од шесте до тринаесте године.

Свега 74 случајева. Плава коса је заступљена код 9 девојчица (12·2%), затворено плава код 17 (22·9%), отворено смеђа код 9 (12·2%), смеђа код 26 (35·1%), затворено смеђа код 11 (14·9%), црна код 2 (2·7%) девојчице. Највише се дакле налази смеђа, затим затворено смеђа коса. Пада у очи да нисмо имали код дечака ниједан случај са црном косом, док је међутим имаде код девојчица 2·7%. У опште превлађују код девојчица тамни тонови, док међутим то није случај код дечака. Ако помислимо, да временом тамни боја косе тамо до четрдесете године, онда се може очекивати, да ће проћи затворено плави тон косе у отворено смеђи, отворено смеђи у смеђи, смеђи у затворено смеђи а многи сатворено смеђи у црни тон боје. Тако изгледа да ће само извесан мањи проценат жумберачке младежи задржати своју плаву носу.

XVI Боја коже.

Код боје коже разликовали смо бели, отворено мрки (hellbraun или bräunlich), мрки (braun) и жућкасти тон. Подела особа је спроведена по истоме принципу као и код боје косе. Код беле коже забележили смо у примедби и изразитије случајеве ружичастог инкарната (colorito roseo).

134. Дечаци од шесте до тринаесте године.

Свега 99 случајева. Бела боја коже константована је свега у 63 (70·8%) случајева, жућкаста у 4 (4·4%), отворено мрка у 29 (21·4%) и напоследку мрка у 3 случаја (3·4%). Бела кожа је даклем заступљена у апсолутној већини.

135. Младићи од тринаесте до двадесете године.

Свега два случаја: оба отворена-мрког тона боје коже.

136. Мушкиње од двадесет година и више.

Свега 4 случаја и то случаја са белом кожом.

137. Девојчице од шесте до тринаесте године.

Бела боја коже је заступљена у 43 (65·1%) случајева, отворено мрка у 20 (30·3), затим мрка са 2 (3·03%) и напослед жућкаста у једном случају (1·7%).

138. Девојке од шеснаесте до осамнаесте године.

Свега 7 особа: 5 случајева са белом, два са отворено мрком кожом.

Овој констатацији боја коже приписујемо само релативну вредност, јер тонови боје због малолетности нису константни а они су к томе утврђени на видез према импресији и опису а не на основи F. Luschan-ове таблице, која служи за антрополошке циљеве.

XVII. Боја очне дужице.

Од елемената комплексije, у нашем случају највећу важност приписујемо боји очне дужице (iris) јер се она прво добом живота не мења у главном, те нам тако дозвољава поделу целокупног посматраног материјала према тоновима боје очију. Због тога имаће просечни перцентуални бројеви јачу подлогу и већу вредност, него је то био случај са бојом косе и коже. Тако отпада подела посматраних особа по годинама и провести ће се само према полу. Један део боје очију утврђен је према импресији и забележен према опису, док је међутим већи део забележен помоћу Мартинове таблице (Augenfarben-Tafel). На овој таблици има шеснаест примера за боју очне дужице, који су забележени текућим бројевима, тако да је са 1 означен најтамнији, а са 16 пак најсветлији тон боје очију. Најнижи бројеви значе дакле затворено смеђе (dunkelbraun), највећи модре (blau) тонове и средњи мешовите тонове очију. У свему подељени су забележени тонови боје очију у ове групе: модру, отворено смеђу (hellbraun), смеђу (braun), затворено смеђу (dunkelbraun) и црну; к томе долазе још очи, које немају хомогене боје очне дужице и које неки антрополози називају разним именима, неки чак и сивима (grau). У истини овакве су очи мешовите у погледу боје и видан су знак укрштања крви или раса од којих је једна била аријевска (нордијска) светле комплексije. Овде су разликоване само две варијације мешовитих очију, наиме такве где на дужици превлађује модра боја над смеђим (braun) пигментом, и такву где превлађује пигментат над модром бојом. Мешовите очи прве варијације називамо *смеђе-модрима* а друге варијације пак *модро-смеђима*.

139. Мушкиње.

Свега 210 случајева. Модре очи су биле заступљене свега у (40·28%) случајева, смеђе-модре у 11 (5·24%), модро смеђе у 29 (13·81%), отворено-смеђе у 59 (28·09%) смеђе у 72 (34·29%) и напоследку затворено-смеђе у 9 (4·29%) случајева.¹ Смеђа боја очне дужице разних тонова апсолутно преовлађује са (60·97%) над осталим бојама заједно. То би по свој прилици значило, да је у *крањским Србима јако заступљен један или више расних елемената тамне комплексije*.

140. Женскиње.

Свега 98 случајева: модре очи 17 (17·34%), смеђе-модре 9 (9·18%) модро-смеђе 10 (2%), отворено смеђе 20 (20·4%), смеђе 30 (30·6%)

¹ Код Босанаца и Херцеговаца има у погледу боје очију: смеђих (braun) 50·48% сивих (grau) 18·3%, модрих 15·69%, сиво-смеђих (graubraun) 14·85% црних 0·6%, зелених 0·05%. (Die Bosnier, I. с. 215).

затворено смеђе 11 (11·22%), прне 1 (1·02%). И код женскиње чисти тамни тонови у апсолутној су већини над осталима. Приметићемо још да је било у женскиња у погледу боје очију као и у погледу боје косе случајева са црном бојом, док код мушкиње није запажен ни један случај.

Као што већ споменуемо имамо добар део боје очију крањских Срба означен према табlici Р. Мартина, помоћу које се може екзактније и лапидарније констатовати тон очне дужице. Ако наиме значај и антрополошку вредност боје очију изразимо бројевима, онда можемо изразити и просечне вредности заступљености појединих тонова бројевима као и заступљеност смеђег пигмента у боји очне дужице код посматраног материјала.

141. Мушкиње.

Свега је било на основу таблице Р. Martin-а посматраних 149 мушких особа и поједини тонови боје очију заступљени су овако: тон 2 (2 пута), тон 3 (6 ×), 3·5¹ (1 ×), 4 (28 ×), 4·5 (11 ×), 5 (32 ×), 6 (17 ×), 6·5 (1 ×), 7 (17 ×), 7·5 (1 ×), 8 (4 ×), 10 (4 ×), 11 (4 ×), 11·5 (3 ×), 12 (5 ×), 13 (4 ×), 14 (2 ×), 15 (2 ×), 16 (3 ×). Тон 1 се није никако појавио. Најчешће се налази отворено-смеђи тон (hellbraun) 5 (32 пута = 21·47%), после смеђи (braun) тон 4 (28 × = 18·78%), затим тонови 6 и 7 (по 17 × = 11·41%). Тонови смеђе (braun) боје (2 и 6) износе 1·34% + 1·34 + 0·67% + 7·38% + 21·47% + 18·78% + 11·41% = 62·39%. Просечна вредност боје очију може се према Мартиновој табlici израдити са 6·3.

142. Женскиње.

Свега 37 случајева. Најчешће се налази тон 4 (9 × = 24·32%) и тон 6 (5 × = 13·51%), затим тон 4·5 (4 × = 10·81%), затим 8 (4 × = 10·81), затим 3 (3 × = 8·10%), 12 (3 × = 8·10%), 10 (2 × = 5·4%), 2·5 (1 × = 2·70%), 5 (1 × = 2·70%), 13 (1 × = 2·70), 14 (1 × = 2·70%) и на послетку тон 16 (1 × = 2·70). И код женскиња износ процентуално смеђи тонови боје очију од прилике толико као и код мушкиња, просечна вредност боје очију може се према табlici Р. Martin-а изразити са 5·6, а то би значило да је смеђи пигмент код женскиње јаче заступљен но код мушкиња.

*

У колико нам је познато није нико испитивао у Срба, Хрвата и Словенаца недорасле особе испод 20 година; исто тако нема ни за одрасле особе антрополошких података са толико гледишта као што је то случај

¹ У случајевима, где за посматрану боја очне дужице нисмо нашли примера у споменутој табlici, поставили смо је између два најближа тона и то означили додавањем 0·5 тону са нижим бројем.

у нашем делу о крањским Србима. Због тога су нам могућна упоређивања само у малом броју. Ипак подаци и резултати изнешени у овом делу показују сами по себи извесне појаве које нису значајне само за крањске Србе већ су од интереса за општу антропологију. Тако н. пр. изгледа да заузима лобања (Stirnschädel) већ рано, ако не пре то у седмој години свој сталан облик, јер као што смо израчунали, дечаци свих пет група у добу од шесте до шеснаесте године, показују исту хипербрахикефалију као и одрасли мушки преко двадесет година. Наиме, горе смо израчунали и показали да просечни индекс главе износи код: шесто- и седмо-годишњих дечака $86\cdot20$, осмо- и девето-годишњих $86\cdot10$, десето- и једанаесто-годишњих $86\cdot36$, дванаестогодишњих $85\cdot85$, петнаесто- и шеснаесто-годишњих $96\cdot51$ и напослетку код одраслих $85\cdot97$, дакле највећа диференца између ових просечних диференција износи $86\cdot50 - 85\cdot85 = 0\cdot65$, што пак не показује готово никакву разлику особито ако још помислимо уз то да наш материјал није био сувише многобројан и да индивидуалне варијације код наведених, у групе подељених вршњака износе чак $12\cdot48$ (дечаци од 12 година), $13\cdot11$ (дечаци од 10 и 11 г.), $14\cdot23$ (дечаци од 8 и 9 година) и $15\cdot64$ (дечаци од 6 и 7 година). Из тога излази закључак, да највећа дужина и највећа ширина главе, и ако се оне у доба растења у особа повећавају, остају у истој пропорцији. Пада у очи да смо код женских нашли индекс главе у свим групама нижи него код мушких, јер су оне обично суббрахикефалне, док су мушкарци хипербрахикефални. То би значило да постоји код женских природна склоност за одржавање облика блиских долихоидности и да имају донекле издужен облик мозга, док је овај међутим код мушких више заокружљен и у погледу комплексције (боја очне дужице) запажено је код женских да је јаче заступљен мрки пигмент но у мушких. У целини пак код крањских Срба тамнији су тонови комплексције (осим код боје коже) у апсолутној већини према светлим и мешовитим тоновима. Са гледишта висине раста, индекса главе, као и донекле комплексције, крањски Срби показују већу сродност са Босанцима и Херцеговцима, но са Словенцима и Хрватима (у Хрватској). Тако и физичке особине крањских Срба указују где би требало тражити ранију постојбину њихову.

Снимак Др. Н. Жупанића

Сл. 1. Обале Купе испод Милић Села у мариндолској територији.

Сл. 2. Купа испод села Правутине у брајачкој области.

Снимак Др. Н. Жупанића

Сл. 3. Српска кућа из Шобатоваца у мариндолској територији.

Сл. 4. Жумберачка кућа из Брашљевице.

Снимае Др. Н. Жупанића

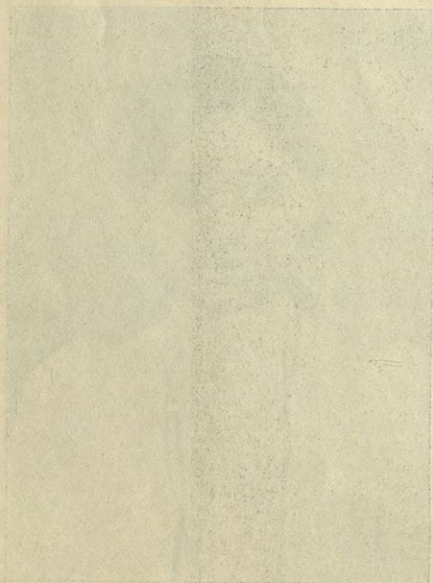
Сл. 5. Словеначка кућа из Красинца у Белој Крањској. (Гостионица Ане Камбићке).

Сл. 6 и 7. Жумберачка девојчица из жупе каштанске. (Јулика Брдар из Кашта: Очи затворено смеђе, коса затворено смеђа, кожа жућкасто бела и бледа, лице дугуљасто, кости нежне, већ у 12-тој години пробиле науснице. Овај је тип код Словенаца врло редак, док се у Срба чешће налази).

Ст. 3. Чрезвычайные меры из Республики и из Республики (Особые меры Республики).

Ст. 4. В Республике действует режим чрезвычайного положения, который вводится в действие в целях обеспечения безопасности Республики и ее населения. В целях обеспечения безопасности Республики и ее населения в Республике вводятся следующие меры:

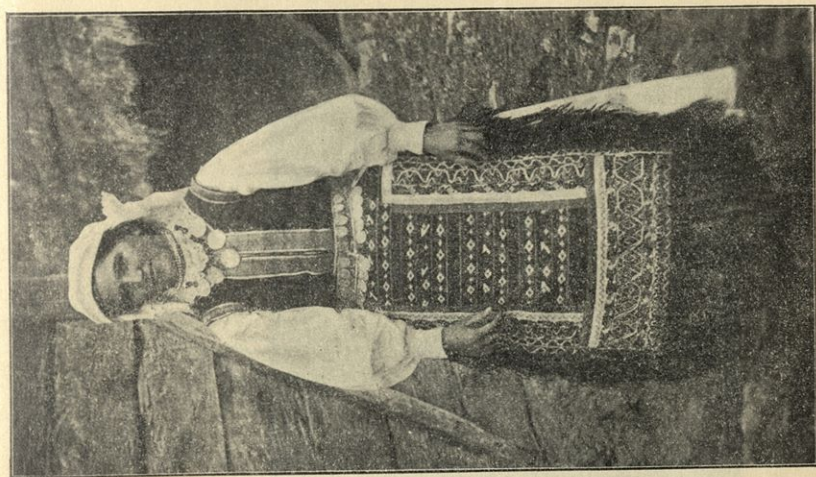
Сл. 8. Девојка и жена у празничком оделу старе ношње у Радатовићима у Жумберку. (Даница Рајаковићева, девојка из Радатовића: глава мезокефална на доњој граници суббрахикефалије, лице дугуљасто, коса затворено-плава, очи мешовите [Мртинова табла № 8], кожа бела.)

Сл. 9. Жумберачка снаша (А. Скок) из Острижа у празничком оделу нове ношње.

Сл. 10. Жумберачка жена из Брашљевице у сватама у оделу новије ношње.

Сл. 11. Православна девојка из Бојанаца у традиционалном оделу старије ношње. (Савка Кордићева: глава брахикефална, лице више кратко, физ. вис. лица 165 mm, ширина лица 132 mm, коса црна, очи смеђе, руке и ноге грацилне. Овакав се тип често виђа у Румуна).

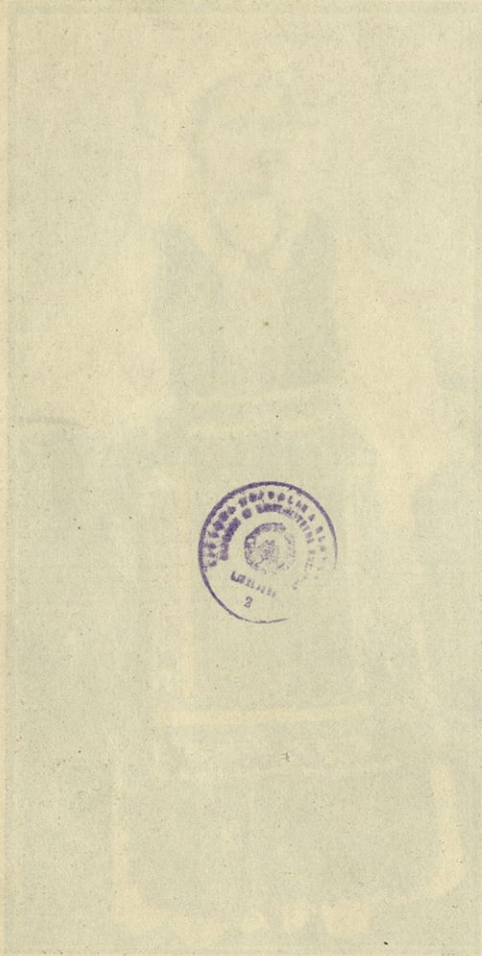

Снимак Др. Н. Жупанића

Сл. 12. Православна девојка (Марица Милићева) из Милић-Села
у мариндолској територији.

CHURCH OF THE HOLY SPIRIT

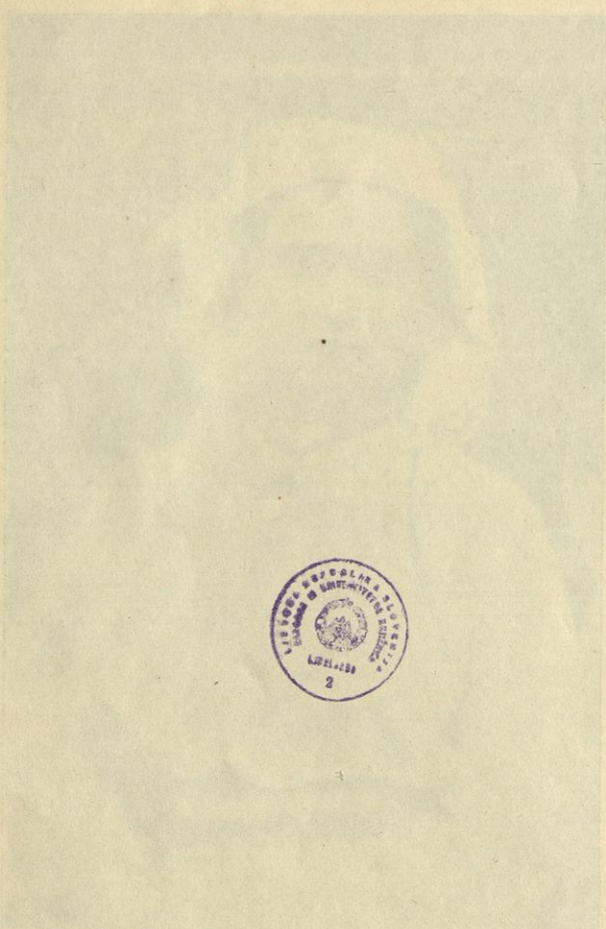

CHURCH OF THE HOLY SPIRIT

Снимак Др. Н. Жупанића

Сл. 13. Православна шеснаесто-годишња девојка из Бојанаца. (Марта Кордићева: облик главе субрахикефалан, лице дугуљасто и овално, физионом. вис. лица 174 mm, морф. вис. лица 106 mm, ширина лица 132 mm, коса затворено плава, очи модре, кожа бела са ружичастим инкарнатом, стас висок, израз душе на лицу поносит и озбиљан. Овај у главном нордијски (аријевски) тип, који је био у Југословена за време доласка на југ најјаче заступљен, данас је у крањских Срба већ редак у својој чистоћи.)

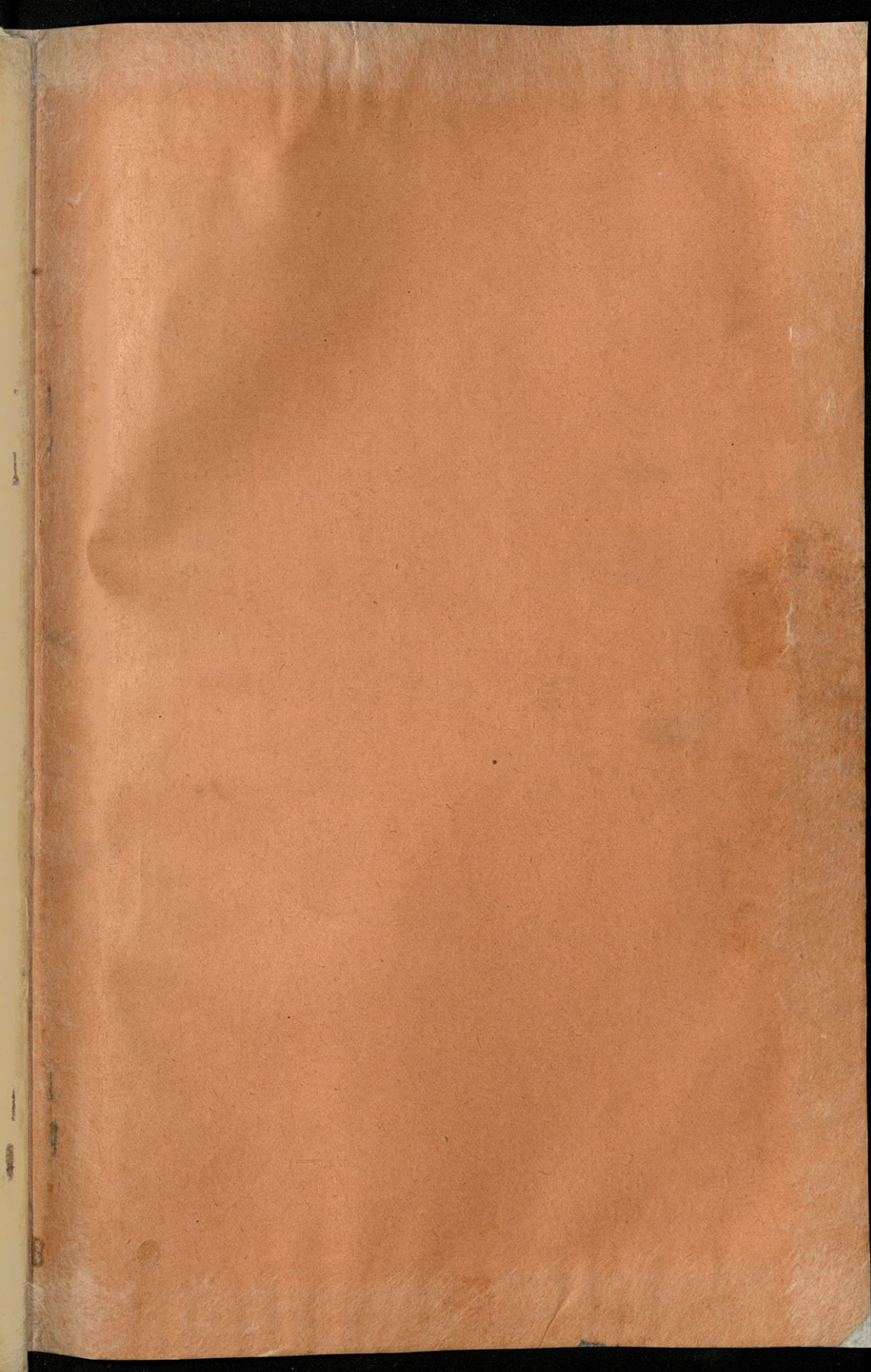

THE JOURNAL OF THE AMERICAN MEDICAL ASSOCIATION
 PUBLISHED WEEKLY
 535 N. Dearborn Ave., Chicago, Ill.
 Subscription Price: Five Dollars Per Annum in Advance
 Single Copies: Fifteen Cents
 Entered as Second-Class Matter, May 2, 1917
 Postpaid

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000522499

NAR. IN UNIV. KNJIZNICA
Ljubljana

|| 42697

39.4 572.94 (497.12-861)